

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง “รูปแบบการจัดการศึกษาสำหรับเด็กไร้สัญชาติที่สอดคล้องกับบริบทของเด็ก ครอบครัว และชุมชน : ศึกษากรณีเด็กไร้สัญชาติในหมู่บ้านแม่สามแลบ อำเภอสมเด็จ จังหวัดแม่ฮ่องสอน” ผู้ศึกษาได้รวบรวมแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นแนวทางในการศึกษา ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับเด็กไร้สัญชาติ
2. แนวคิดเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนและสิทธิทางการศึกษาของเด็กไร้สัญชาติ
3. แนวคิดทางการศึกษา
4. นโยบายการจัดการศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาส
5. แนวคิดการศึกษานอกระบบ
6. แนวคิดการศึกษาชุมชน
7. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับเด็กไร้สัญชาติ

2.1.1 ความหมาย

“เด็กไร้สัญชาติ” ในประเทศไทย หมายถึง “เด็กที่ไม่มีสัญชาติ และไม่ปรากฏต่อเจ้าหน้าที่ของประเทศไทยว่ามีสัญชาติอื่นของรัฐใดเลยในโลก กล่าวคือ เป็นบุคคลที่ไม่มีรัฐเจ้าของสัญชาติ (State of Nationality) แต่ได้รับการยอมรับให้มีสิทธิอาศัยอยู่ในประเทศไทย” โดยข้อเท็จจริงที่ปรากฏในประเทศไทยในปัจจุบัน อาจจะจำแนก “คนไร้สัญชาติในประเทศไทย” ออกเป็น 3 ประเภท กล่าวคือ (1) คนไร้สัญชาติที่มีสิทธิเข้าเมืองและมีสิทธิอาศัยในลักษณะถาวร (2) คนไร้สัญชาติที่มีสิทธิเข้าเมืองและมีสิทธิอาศัยในลักษณะชั่วคราว และ (3) คนไร้สัญชาติที่มีสิทธิอาศัยในลักษณะชั่วคราว แต่ไม่ได้รับอนุญาตให้เป็นคนเข้าเมืองตามกฎหมาย” (เอกสารประกอบการเสวนาเรื่องเป้าหมาย-วิธีการวิจัยและพัฒนาในโครงการวิจัยผลกระทบของความไร้รัฐและความไร้สัญชาติของเด็ก เยาวชน และครอบครัวในสังคมไทย : การตรวจสอบปัญหาและแนวคิดในการแก้ไขปัญหา. 2547 : 56) ระบุว่า

“เด็กไร้รัฐ” (Stateless Children) ใน ประเทศไทย หมายถึง เด็กที่อยู่ในประเทศไทยและไม่สามารถส่งไปให้ประเทศใดได้ เพราะไม่มีรัฐใดยอมรับให้สัญชาติแก่บุคคล กล่าวคือ เป็นบุคคลไม่มี

รัฐเจ้าของสัญชาติ (State of Nationality) และไม่ได้รับสิทธิให้อาศัยอยู่ในรัฐใดเลย (State of Domicile) (เอกสารประกอบการเสวนาเรื่องเป้าหมาย-วิธีการวิจัยและพัฒนา ในโครงการวิจัยผลกระทบของความไร้รัฐและความไร้สัญชาติของเด็ก เยาวชน และครอบครัว ในสังคมไทย : การตรวจสอบปัญหาและแนวคิดในการแก้ไขปัญหา. 2547 : 56)

โดยสถานการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ เด็กเหล่านี้ก็จะต้องตกเป็น “คนต่างด้าวที่เข้าเมืองโดยผิดกฎหมาย” โดยทุกประเทศของโลก ไม่มีรัฐใดยอมรับเป็นรัฐเจ้าของสัญชาติ (State of Nationality or National State) และไม่มีรัฐใดยอมรับให้สิทธิอาศัย (State of Residence or Residential State) ไม่ปรากฏชื่อในทะเบียนบ้าน (Civil Registration) ของรัฐใดเลยในโลก ไม่มีเอกสารรับรองสถานะบุคคลตามกฎหมาย (Identification Paper) ที่ออกโดยรัฐใดเลยบนโลก ทำให้ไม่สามารถอ้างสิทธิใด ๆ ต่อรัฐได้เลย” (เอกสารประกอบการเสวนาเรื่องเป้าหมาย-วิธีการวิจัยและพัฒนา ในโครงการวิจัยผลกระทบของความไร้รัฐและความไร้สัญชาติของเด็ก เยาวชน และครอบครัว ในสังคมไทย : การตรวจสอบปัญหาและแนวคิดในการแก้ไขปัญหา. 2547 : 56)

2.1.2 การจำแนกประเภท

การจำแนกประเภทของเด็กไร้สัญชาติในประเทศไทยนั้น พบว่าสังคมไทยได้ใช้แนวคิด 4 ลักษณะในการอธิบายและจำแนกประเภทเด็กไร้สัญชาติ (พันธุ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร. 2549 : 7)

ภาควิชาการใช้สาเหตุแห่งความไร้สัญชาติในการจำแนกประเภท มนุษย์ที่ประสบปัญหาความไร้รัฐ ความไร้สัญชาติ โดยแนวคิดนี้ เราอาจจำแนกประเภทของเด็กไร้สัญชาติออกเป็น 2 ประเภท กล่าวคือ

- 1) เด็กไร้สัญชาติโดยข้อกฎหมาย (Stateless Child de Jure)
- 2) เด็กไร้สัญชาติโดยข้อเท็จจริง (Stateless Child de Facto)

เด็กไร้สัญชาติอาจได้รับการยอมรับในทะเบียนราษฎรของรัฐหนึ่ง ๆ ในสถานะของ “คนที่มีสิทธิอาศัย” กล่าวคือ รัฐเจ้าของดินแดนยอมรับที่จะให้อาศัยอยู่ แต่ไม่ยอมรับที่จะให้สัญชาติ และสิทธิอาศัยที่ได้รับนั้นอาจจะมีลักษณะชั่วคราวหรือถาวร

ดังนั้น โดยพฤติกรรมดังกล่าวของภาครัฐ จึงอาจจำแนกเด็กไร้สัญชาติออกเป็น 2 ประเภท กล่าวคือ (1) เด็กไร้สัญชาติที่ได้รับอนุญาตให้มีสิทธิอาศัย และ (2) เด็กไร้สัญชาติที่ไม่ได้รับสิทธิอาศัย

รัฐมักจะให้สิทธิอาศัยชั่วคราวแก่คนไร้สัญชาติที่ยังอาจส่งกลับได้ในอนาคต และยังไม่กลมกลืนกับสังคมไทย ส่วนสิทธิอาศัยถาวรนั้นให้แก่คนไร้สัญชาติที่ไม่ อาจถูกส่งกลับไปในประเทศที่มีจุดเกาะเกี่ยว และกลมกลืนแล้วกับสังคมไทย โดยแนวคิดนี้ อาจจำแนกเด็กไร้สัญชาติใน

ประเทศไทยออกได้เป็นอีก 2 ประเภท กล่าวคือ (1) เด็กไร้สัญชาติที่ได้รับอนุญาตให้มีสิทธิอาศัยในลักษณะชั่วคราว และ (2) เด็กและเยาวชนไร้สัญชาติที่ได้รับอนุญาตให้มีสิทธิอาศัยในลักษณะถาวร

ด้วยเหตุที่กระบวนการขจัดปัญหาความไร้สัญชาติอาจเกิดขึ้นได้ใน 2 ลักษณะ กล่าวคือ (1) การลงรายการสัญชาติหรือการเพิ่มชื่อในทะเบียนราษฎร ภายหลังจากพิสูจน์ข้อเท็จจริงอันแสดงจุดเกาะเกี่ยวระหว่างคนไร้สัญชาติและรัฐ และรัฐพิสูจน์พบว่าบุคคลมีสัญชาติ ความไร้สัญชาติเกิดขึ้น โดยข้อเท็จจริง และ (2) การให้ สัญชาติของรัฐภายหลังการพิสูจน์ข้อเท็จจริง และรัฐผู้พิสูจน์พบว่า ความไร้สัญชาติเกิดขึ้นโดย ข้อกฎหมาย หรือรัฐเจ้าของสัญชาติที่แท้จริงไม่ยอมรับที่จะให้สิทธิในสัญชาติที่มีประสิทธิภาพ โดยแนวคิดดังกล่าวนี้ เราอาจจำแนกเด็กและเยาวชนไร้สัญชาติในประเทศไทยออกได้เป็นอีก 3 ประเภท กล่าวคือ (1) เด็กไร้สัญชาติที่อาจได้รับการลงรายการสัญชาติไทย (2) เด็กไร้สัญชาติที่ต้องให้สัญชาติไทย และ (3) เด็กไร้สัญชาติที่รอการพิสูจน์สัญชาติกับรัฐต่างประเทศ

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับสิทธิทางการศึกษาของเด็กไร้สัญชาติ

แนวคิดเกี่ยวกับสิทธิทางการศึกษาของคนไร้รัฐปรากฏอยู่ในปฏิญญา และอนุสัญญา ระหว่างประเทศที่ประเทศไทยเป็นภาคีหลายฉบับ ซึ่งทำให้ประเทศไทยต้องให้สิทธิทางการศึกษาแก่เด็กไร้สัญชาติโดยระบุไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยปี 2550 และระเบียบของกระทรวงศึกษาธิการปี 2548 ดังต่อไปนี้

2.2.1 ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights)

เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม ค.ศ.1948 สมัชชาสหประชาชาติได้ให้การรับรองปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนฉบับนี้ โดยรับรองสิทธิทางการศึกษาไว้อย่างชัดเจนดังปรากฏในข้อ 26 ซึ่งกำหนดว่า

1) บุคคลมีสิทธิในการศึกษา การศึกษาจะเป็นสิ่งให้เปล่า โดยไม่คิดมูลค่า อย่างน้อยที่สุดในขั้นประถมศึกษาและขั้นพื้นฐาน ขั้นประถมศึกษาให้เป็นการศึกษาภาคบังคับ ขั้นเทคนิคและขั้นประกอบอาชีพเป็นการศึกษาที่จะต้องจัดให้มีขึ้นโดยทั่ว ๆ ไป และขั้นสูงเป็นขั้นที่จะเปิดให้ทุกคนเท่ากันตามความสามารถ

2) การศึกษาจะมุ่งไปในทางพัฒนาบุคลิกภาพของมนุษย์อย่างเต็มที่ และเพื่อเสริมพลังการเคารพต่อสิทธิมนุษยชน และเสรีภาพขั้นมูลฐานให้แข็งแกร่ง ทั้งจะมุ่งเสริมความเข้าใจ ขันติและมิตรภาพในระหว่างประชาชาติ กลุ่มเชื้อชาติหรือกลุ่มศาสนา และจะมุ่งขยายกิจกรรมของสหประชาชาติเพื่อการธำรงสันติภาพ

3) ผู้ปกครองมีสิทธิก่อนผู้อื่นที่จะเลือกชนิดของการศึกษาสำหรับบุตรหลานของตน

จะเห็นได้ว่า ปฎิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนถือเป็นกฎเกณฑ์หนึ่งซึ่งรัฐต่าง ๆ ให้การยอมรับและได้นำหลักการไปบัญญัติเป็นกฎหมายในประเทศของตน ประเทศไทยจึงมีพันธกรณีที่ จะต้องให้การรับรองสิทธิทางการศึกษาของบุคคลทุกคนที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย เพราะตามหลักสิทธิมนุษยชนแล้วฐานของสิทธิที่จะได้รับคือความเป็นมนุษย์ ดังนั้นการให้สิทธิทางการศึกษาจึงต้องมีการจัดให้กับบุคคลทุกคนอย่างเท่าเทียมไม่เฉพาะแต่คนสัญชาติไทยเท่านั้น แต่หมายรวมถึงคนไร้สัญชาติหรือมีสัญชาติอื่นด้วย

ดังนั้นเด็กไร้สัญชาติจึงต้องรับสิทธิทางการศึกษาโดยไม่คิดมูลค่า อย่างน้อยที่สุดในชั้นประถมศึกษาและขั้นพื้นฐาน ส่วนชั้นที่สูงขึ้นไปก็จัดให้ตามความสามารถและความต้องการ

2.2.2 กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ค.ศ. 1966 (International Covenant on Economic , Social and Cultural Rights 1960)

กติกานี้จัดทำขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรับรองสิทธิต่าง ๆ ของบุคคล ตามที่บัญญัติไว้ในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน และกำหนดพันธกรณีของรัฐที่จะต้องดำเนินการให้สิทธิที่ได้บัญญัติไว้ในกติกานี้บรรลุผลอย่างแท้จริง โดยต้องประกันว่าสิทธิตามที่กำหนดไว้ในกติกานี้จะสามารถใช้ได้โดยปราศจากการเลือกปฏิบัติใด ๆ ที่เกี่ยวกับเชื้อชาติ สีผิว ภาษา ศาสนา ความเห็นทางการเมืองหรือทางอื่น ชาติ หรือสังคมอันเป็นที่มาดั้งเดิม ทรัพย์สิน กำเนิด หรือสถานะอื่น ซึ่งประเทศไทยได้เข้าเป็นภาคีเมื่อวันที่ 5 ธันวาคม 2542 โดยสิทธิทางการศึกษาเป็นสิทธิประการหนึ่งที่ได้รับการรับรองในกติกานี้ดังปรากฏใน ข้อ 13 (1) รัฐภาคีแห่งกติกานี้รับรองสิทธิของทุกคนในการศึกษา รัฐภาคีตกลงว่าการศึกษามุ่งไปในทางพัฒนาบุคลิกภาพของมนุษย์ และความรู้สึกในศักดิ์ศรีอย่างเต็มที่ และจะเพิ่มทวีความเคารพต่อสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพขั้นพื้นฐาน ทุกฝ่ายตกลงกันต่อไปอีกว่า การศึกษาจะทำให้ทุกคนเข้าร่วมได้ในสังคมเสรีอย่างแท้จริง จะส่งเสริมความเข้าใจ ความอดกลั้น และมีมิตรภาพระหว่างชาติทั้งหลายและกลุ่มเชื้อชาติชนกลุ่มน้อยหรือกลุ่มศาสนาทั้งหมดและสานต่อกิจกรรมของสหประชาชาติในการธำรงไว้ซึ่งสันติภาพ (2) รัฐภาคีแห่งกติกานี้รับรองว่าเพื่อให้สิทธินี้บรรลุผลเป็นความจริงอย่างเต็มที่

ก) การศึกษาขั้นประถมศึกษาให้เป็นการศึกษาภาคบังคับและจัดให้ทุกคนแบบให้เปล่า

ข) การศึกษาขั้นมัธยมในรูปแบบต่าง ๆ รวมทั้งการศึกษามัธยมทางเทคนิคและอาชีวศึกษาให้จัดขึ้นโดยทั่ว ๆ ไป และให้ทุกคนมีสิทธิได้รับโดยวิธีการที่เหมาะสมทุกทางและเฉพาะอย่างยิ่งโดยการนำการศึกษาแบบให้เปล่ามาใช้อย่างค่อยเป็นค่อยไป

ค) ทุกคนจะต้องสามารถได้รับการศึกษาขั้นอุดมศึกษาอย่างเท่าเทียมกันบนพื้นฐานของความสามารถ โดยวิธีการที่เหมาะสมทุกทาง และโดยเฉพาะอย่างยิ่งโดยการนำการศึกษาแบบให้เปล่ามาใช้อย่างค่อยเป็นค่อยไป

ง) การศึกษาขั้นพื้นฐานจะต้องได้รับการสนับสนุนหรือส่งเสริมให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ สำหรับผู้ที่ไม่ได้รับหรือเรียนไม่ครบตามช่วงระยะเวลาทั้งหมดของการศึกษาขั้นประถม

จ) จะต้องดำเนินการพัฒนาระบบโรงเรียนทุกระดับอย่างแข็งขันให้มีระบบทุนการศึกษาที่เพียงพอ และปรับปรุงสภาพของวัสดุประกอบการสอนของครูอย่างต่อเนื่อง ฯลฯ

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า สนธิสัญญาฉบับนี้ได้ให้ความคุ้มครองสิทธิในการศึกษาของบุคคล ซึ่งรวมถึงเด็กไร้สัญชาติ เพื่อให้ทุกคนมีสิทธิได้รับการศึกษา และมีสิทธิได้รับการศึกษาแบบให้เปล่าอย่างน้อยที่สุดจนถึงระดับการศึกษาคณะบังคับ และมีโอกาสได้รับการศึกษาในระดับอุดมศึกษาตามความสามารถ

2.2.3 อนุสัญญาว่าด้วยการขจัดการเลือกปฏิบัติทางเชื้อชาติทุกรูปแบบ ค.ศ.1965 (International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination 1965)

อนุสัญญาฉบับนี้ได้กำหนดหลักการขจัดการเลือกปฏิบัติทางเชื้อชาติในทุกรูปแบบโดยได้กำหนดให้รัฐภาคีประกันสิทธิของบุคคลทุกคนอย่างเสมอภาคกัน โดยปราศจากการแบ่งแยกทางเชื้อชาติ สีผิว โดยประเทศไทยเข้าเป็นภาคีเมื่อวันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2546 สนธิสัญญาฉบับนี้ได้กำหนดให้บุคคลมีสิทธิในการได้รับการศึกษา และการฝึกอบรม ดังปรากฏในข้อ 5 เพื่อให้สอดคล้องตามพันธกรณีพื้นฐานที่ได้จัดวางไว้ตามข้อ 2 ของอนุสัญญานี้ รัฐภาคีจะห้ามและขจัดการเลือกปฏิบัติทางเชื้อชาติในทุกรูปแบบและจะประกันสิทธิของทุกคนให้มีความเสมอภาคกันตามกฎหมายโดยไม่จำแนกตามเชื้อชาติ สีผิว หรือชาติ หรือเผ่าพันธุ์กำเนิด

ดังนั้นประเทศไทยในฐานะรัฐภาคีของสนธิสัญญาฉบับนี้ จึงมีพันธกรณีที่จัดให้บุคคลทุกคน รวมทั้งเด็กไร้สัญชาติ ได้รับการศึกษาอบรมอย่างเสมอภาคกัน โดยไม่มีการเลือกปฏิบัติ และไม่อาจปฏิเสธสิทธิในการศึกษาของคนไร้สัญชาติโดยอ้างเหตุผลจากเชื้อชาติได้

2.2.4 อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก ค.ศ. 1989 (Convention on the Rights of the Child 1989)

อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็กกำหนดขึ้นตามหลักเกณฑ์ของกฎบัตรสหประชาชาติในเรื่องของศักดิ์ศรีและคุณค่าของมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน โดยไม่เลือกปฏิบัติ ซึ่งประเทศไทยเข้าเป็นภาคีเมื่อวันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2546 โดยสนธิสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็กได้บัญญัติรับรองถึงสิทธิในการศึกษาของเด็กไว้ดังที่ปรากฏตามข้อ 28 และ 29

ข้อ 28 (1) รัฐภาคียอมรับสิทธิของเด็กที่จะได้รับการศึกษาและเพื่อที่จะให้สิทธินี้บังเกิดผลและบนพื้นฐานของโอกาสที่เท่าเทียมกัน รัฐภาคีจะ

ก) จัดการศึกษาระดับประถมศึกษาเป็นภาคบังคับที่เด็กทุกคนสามารถเรียนได้โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย

ข) สนับสนุนการพัฒนาของการศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ รวมถึงการศึกษาสายสามัญและสายอาชีพ จัดการศึกษาให้แพร่หลายและเปิดกว้างแก่เด็กทุกคน และดำเนินมาตรการที่เหมาะสม เช่น การนำมาซึ่งการศึกษาแบบให้เปล่า และการเสนอให้ความช่วยเหลือทางการเงินในกรณีจำเป็น

ค) ทำการศึกษาในระดับสูงเปิดกว้างแก่ทุกคนบนพื้นฐานของความสามารถโดยวิธีการที่เหมาะสม

ง) ทำให้ข้อมูลข่าวสารและการแนะแนวทางการศึกษาและอาชีพ เป็นที่แพร่หลายและเปิดกว้างแก่เด็กทุกคน

จ) ดำเนินมาตรการเพื่อสนับสนุนการเข้าเรียนอย่างสม่ำเสมอ และลดอัตราการออกจากโรงเรียนกลางคัน

(2) รัฐภาคีจะดำเนินมาตรการที่เหมาะสมที่จะประกันว่าระเบียบวินัยของโรงเรียนได้กำหนดขึ้นในลักษณะที่สอดคล้องกับศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ของเด็กและสอดคล้องกับอนุสัญญา

(3) รัฐภาคีจะส่งเสริมและสนับสนุนความร่วมมือระหว่างประเทศ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาโดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อจะเกื้อกูลต่อการขจัดความเขลาและการไม่รู้หนังสือทั่วโลกและเอื้ออำนวยให้ได้รับความรู้ทางวิชาการและทางเทคนิคและวิธีการสอนสมัยใหม่เกี่ยวกับเรื่องนี้ ความต้องการของประเทศกำลังพัฒนาจะได้รับการพิจารณาเป็นพิเศษ

อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็กได้บัญญัติรับรองถึงสิทธิการศึกษาของเด็กไว้ โดยมีได้มีการเลือกปฏิบัติไม่ว่าโดยเชื้อชาติ สีผิว เพศ ภาษา ศาสนา ความคิดเห็นทางการเมืองหรือทางอื่น ต้นกำเนิดทางชาติ ชาติพันธุ์ หรือสังคม ทรัพย์สิน ความทุพพลภาพ การเกิดหรือสถานะอื่น ๆ ของเด็ก หรือบิดามารดา หรือผู้ปกครองตามกฎหมาย ดังนั้นเด็กทุกคนแม้ว่าจะเป็เด็กไร้สัญชาติก็มีสิทธิที่จะได้รับโอกาสทางการศึกษาอย่างเท่าเทียมกัน และรัฐต้องจัดการให้การศึกษาแบบให้เปล่าในระดับประถมหรือการศึกษาภาคบังคับ และเปิดโอกาสให้สามารถเรียนต่อในระดับสูงตามความสามารถ

2.2.5 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ได้บัญญัติรับรองสิทธิในการศึกษาไว้ในหมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย ส่วนที่ 8 สิทธิและเสรีภาพทางการศึกษา มาตรา 49 บุคคลย่อมมีสิทธิเสมอกันในการรับการศึกษาไม่น้อยกว่าสิบสองปีที่รัฐจะต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย

ผู้ยากไร้ ผู้พิการหรือทุพพลภาพ หรือผู้ที่อยู่ในสภาวะยากลำบาก ต้องได้รับสิทธิตามวรรคหนึ่ง และการสนับสนุนจากรัฐเพื่อให้ได้รับการศึกษาโดยทัดเทียมกับบุคคลอื่น

การจัดการศึกษาอบรมของขององค์กรวิชาชีพหรือเอกชน การศึกษาทางเลือกของประชาชน การเรียนรู้ด้วยตนเอง และการเรียนรู้ตลอดชีวิต ย่อมได้รับความคุ้มครองและส่งเสริมที่เหมาะสมจากรัฐ

และในหมวด 5 แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ ส่วนที่ 4 แนวนโยบายด้านศาสนา สังคม สาธารณสุข การศึกษาและวัฒนธรรม มาตรา 80 รัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านสังคม สาธารณสุข การศึกษา และวัฒนธรรม ดังต่อไปนี้

1) คุ้มครองและพัฒนาเด็กและเยาวชน สนับสนุนการอบรมเลี้ยงดูและให้การศึกษাপฐมวัย ส่งเสริมความเสมอภาคของหญิงและชาย เสริมสร้างและพัฒนาความเป็นปึกแผ่นของสถาบันครอบครัว และชุมชน รวมทั้งสงเคราะห์และจัดสวัสดิการให้แก่ผู้สูงอายุ ผู้ยากไร้ ผู้พิการหรือทุพพลภาพและผู้อยู่ในสภาวะยากลำบากให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี และพึ่งพาตนเองได้

2) ส่งเสริม สนับสนุน และพัฒนาระบบสุขภาพที่เน้นการเสริมสร้างสุขภาพอันนำไปสู่สภาวะที่ยั่งยืนของประชาชน รวมทั้งจัดและส่งเสริมให้ประชาชนได้รับบริการสาธารณสุขที่มีมาตรฐานอย่างทั่วถึงและมีประสิทธิภาพ และส่งเสริมให้เอกชนและชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาสุขภาพและการจัดบริการสาธารณสุข โดยผู้มีหน้าที่ให้บริการดังกล่าวซึ่งได้ปฏิบัติหน้าที่ตามมาตรฐานวิชาชีพและจรรยาบรรณ ย่อมได้รับความคุ้มครองตามกฎหมาย

3) พัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการจัดการศึกษาในทุกระดับให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม จัดให้มีแผนการศึกษาแห่งชาติ กฎหมายเพื่อพัฒนาการศึกษาของชาติ จัดให้มีการพัฒนาคุณภาพครูและบุคลากรทางการศึกษาให้ก้าวหน้าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก รวมทั้งปลูกฝังให้ผู้เรียนมีจิตสำนึกของความเป็นคนไทย มีระเบียบวินัย คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม และยึดมั่นในการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

4) ส่งเสริมและสนับสนุนการกระจายอำนาจเพื่อให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชน องค์กรทางศาสนา และเอกชน จัดและมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนามาตรฐานคุณภาพการศึกษาให้เท่าเทียมและสอดคล้องกับแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ

5) ส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษาวิจัยในศิลปะวิทยาการแขนงต่าง ๆ และเผยแพร่ข้อมูลผลการศึกษาวิจัยที่ได้รับทุนสนับสนุนการศึกษาวิจัยจากรัฐ

6) ส่งเสริมและสนับสนุนความรู้รักสามัคคีและการเรียนรู้ ปลูกจิตสำนึก และเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีของชาติ ตลอดจนค่านิยมอันดีงามและภูมิปัญญาท้องถิ่น

ดังนั้นบุคคลที่ถูกระบุไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวย่อมหมายถึงคนไร้สัญชาติด้วย เมื่อเราใช้ฐานของความเป็นมนุษย์ในการพิจารณา และในมาตรา 4 ได้บัญญัติว่า สักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ และเสรีภาพของบุคคลย่อมได้รับการคุ้มครอง และในมาตรา 30 ได้บัญญัติไว้ว่า บุคคลย่อมเสมอภาคกันในกฎหมาย และได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน ซึ่งจะเห็นได้ว่ารัฐธรรมนูญฉบับนี้เคารพต่อสิทธิมนุษยชนและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และให้บุคคลที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยได้รับการคุ้มครองอย่างเท่าเทียมกัน

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า รัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้รับรองและคุ้มครองสิทธิในการศึกษาของบุคคลทุกคน ไม่เฉพาะแต่คนที่มีสัญชาติไทยเท่านั้น แต่หมายถึงเด็กไร้สัญชาติเองก็ต้องได้รับความคุ้มครองทางการศึกษาด้วยเช่นกัน

2.2.6 พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 เป็นกฎหมายหลักของรัฐในการจัดการศึกษา กล่าวถึงถึงสิทธิทางการศึกษาในหมวด 2 สิทธิและหน้าที่ทางการศึกษา มาตรา 10 การจัดการศึกษา ต้องจัดให้บุคคลมีสิทธิและโอกาสเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่าสิบสองปีที่รัฐต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย

การจัดการศึกษาสำหรับบุคคลซึ่งมีความบกพร่องทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ สังคม การสื่อสารและการเรียนรู้ หรือมีร่างกายพิการ หรือทุพพลภาพหรือบุคคลซึ่งไม่สามารถพึ่งตนเองได้ หรือ ไม่มีผู้ดูแลหรือด้อยโอกาส ต้องจัดให้บุคคลดังกล่าวมีสิทธิและโอกาสได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นพิเศษ

การศึกษาสำหรับคนพิการในวรรคสอง ให้จัดตั้งแต่แรกเกิดหรือพบความพิการ โดยไม่เสียค่าใช้จ่ายและให้บุคคลดังกล่าวมีสิทธิได้รับสิ่งอำนวยความสะดวก สื่อ บริการและความช่วยเหลืออื่นใดทางการศึกษาตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง การจัดการศึกษาสำหรับบุคคลซึ่งมีความสามารถพิเศษต้องจัดด้วยรูปแบบที่เหมาะสม โดยคำนึงถึงความสามารถของบุคคลนั้น

จะเห็นได้ว่าพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติได้รับรองสิทธิทางการแก่บุคคลทุกคน ดังนั้นเด็กไร้สัญชาติก็ย่อมมีสิทธิที่จะได้รับโอกาสทางการศึกษาเช่นเดียวกันในการศึกษาขั้นพื้นฐานสิบสองปี

2.2.7 มติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม 2548 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2548 : ออนไลน์)

คณะรัฐมนตรีได้พิจารณาระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยหลักฐาน วัน เดือน ปีเกิด ในการรับนักเรียนนักศึกษาเข้าเรียนในสถานศึกษา (การจัดการศึกษาแก่บุคคลที่ไม่มีหลักฐานทะเบียนราษฎรหรือไม่มีสัญชาติไทย) และได้ให้ความเห็นชอบแนวปฏิบัติการจัดการศึกษาแก่บุคคลที่ไม่มีหลักฐานทะเบียนราษฎรหรือไม่มีสัญชาติไทย รวม 4 ข้อ ตามที่กระทรวงศึกษาธิการเสนอ ได้แก่

1) ขยายโอกาสทางการศึกษาแก่บุคคลที่ไม่มีหลักฐานทะเบียนราษฎรหรือไม่มีสัญชาติไทย ซึ่งเดิมเคยจำกัดไว้ให้บางกลุ่ม บางระดับการศึกษาเป็นเปิดกว้างให้ทุกคนที่อาศัยในประเทศไทยสามารถเข้าเรียนได้โดยไม่จำกัดระดับ ประเภท หรือพื้นที่การศึกษาทั้งการรับเข้าเรียน ลงทะเบียน นักเรียน นักศึกษา และการออกหลักฐานการศึกษาเมื่อสำเร็จการศึกษาแต่ละระดับตามร่างระเบียบฯ และแนวปฏิบัติ

2) จัดสรรงบประมาณอุดหนุนเป็นค่าใช้จ่ายรายหัว ให้แก่สถานศึกษาที่จัดการศึกษาแก่กลุ่มบุคคลที่ไม่มีหลักฐานทางทะเบียนราษฎรหรือไม่มีสัญชาติไทย ตั้งแต่ระดับก่อนประถมศึกษา ถึงระดับมัธยมศึกษาตอนปลายในอัตราเดียวกับค่าใช้จ่ายรายหัวที่จัดสรรให้แก่เด็กไทย โดยจะต้องใช้งบประมาณเพิ่มเติมเพื่ออุดหนุนจัดการศึกษาแก่นักเรียนนักศึกษาที่ไม่มีหลักฐานทะเบียนราษฎรหรือไม่มีสัญชาติไทย ในความดูแลของสำนักบริหารงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน 1,269 คน เป็นเงิน 6.5 ล้านบาท

3) ให้กระทรวงมหาดไทยจัดทำฐานข้อมูล (เลขประจำตัว 13 หลัก) เกี่ยวกับบุคคลที่ไม่มีหลักฐานหรือไม่มีสัญชาติไทย เพื่อประโยชน์ต่อการจำแนกสถานะ และการอนุญาตและอำนวยความสะดวกให้เด็กและเยาวชนที่มีข้อกำหนดเฉพาะระเบียบปฏิบัติหรือมีกฎหมายควบคุมเฉพาะให้จำกัดพื้นที่อยู่อาศัยสามารถเดินทางไปศึกษาได้เป็นระยะเวลาตามหลักสูตรระดับนั้น ๆ โดยไม่ต้องขออนุญาตเป็นครั้งคราว ยกเว้นผู้หนีภัยจากการสู้รบและบุคคลในความห่วงใย

4) ให้กระทรวงศึกษาธิการจัดการศึกษาในรูปแบบที่เหมาะสมแก่เด็กและเยาวชนที่หนีภัยจากการสู้รบ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต และการอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์

ระเบียบดังกล่าวนี้ถือเป็นรูปธรรมของนโยบายด้านความมั่นคงของมนุษย์ ที่สอดคล้องกับยุทธศาสตร์การจัดการปัญหาสถานะและสิทธิของบุคคลตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 18 มกราคม 2548 โดยเฉพาะการสนับสนุนการจัดการศึกษาแก่บุคคลที่ไม่มีหลักฐานทะเบียนราษฎร หรือไม่มีสัญชาติไทย รวมถึงให้หน่วยงานพี่อาสาของทุกส่วนราชการยอมรับหลักฐานทางการศึกษาที่ออกให้แก่เด็กตามระเบียบนี้ ทั้งนี้รัฐบาลได้ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาของเด็ก เช่น กระทรวงมหาดไทย กรุงเทพมหานคร กระทรวงกลาโหม สำนักงานตำรวจแห่งชาติ ฯลฯ รับไปพิจารณาดำเนินการออกระเบียบให้สอดคล้องกับระเบียบของกระทรวงศึกษาธิการด้วย

นอกจากนี้ ยังให้กระทรวงมหาดไทยสำรวจจำนวนนักเรียนนักศึกษาที่ไม่มีหลักฐานทางทะเบียนราษฎรหรือไม่มีสัญชาติไทย ร่วมกับกระทรวงศึกษาธิการ ตั้งแต่วันที่ 1 กรกฎาคม 2548 เพื่อใช้เป็นข้อมูลจัดทำเลขประจำตัว 13 หลัก ให้แล้วเสร็จภายใน 2 เดือน

2.2.8 ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยหลักฐานในการรับนักเรียน นักศึกษา เข้าเรียนในสถานศึกษาพ.ศ. 2548 (กระทรวงศึกษาธิการ. 2548 : ออนไลน์)

กระทรวงศึกษาธิการ ได้ออกระเบียบในการรับนักเรียน นักศึกษา เข้าเรียนในสถานศึกษา ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับเด็กไร้รัฐ ดังนี้

หลักฐานการรับเข้าเรียนในสถานศึกษา

การรับนักเรียนนักศึกษา ในกรณีที่ไม่เคยเข้าเรียนในสถานศึกษามาก่อน ให้สถานศึกษาเรียกหลักฐานอย่างใดอย่างหนึ่งตามลำดับเพื่อนำมาลงหลักฐานทางการศึกษา ดังต่อไปนี้

- 1) สูติบัตร
- 2) กรณีที่ไม่มีหลักฐานตาม 1) ให้เรียกหนังสือรับรองการเกิด บัตรประจำตัวประชาชน สำเนาทะเบียนบ้านฉบับเจ้าบ้านหรือหลักฐานที่ทางราชการจัดทำขึ้นในลักษณะเดียวกัน
- 3) ในกรณีที่ไม่มีหลักฐานตาม 1) หรือ 2) ให้เรียกหลักฐานที่ทางราชการออกให้หรือเอกสารตามที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดให้ใช้ได้
- 4) ในกรณีที่ไม่มีหลักฐานตาม 1) 2) และ 3) ให้บิดา มารดา ผู้ปกครอง หรือองค์กรเอกชน ทำบันทึกแจ้งประวัติบุคคลตามแบบแนบท้ายระเบียบนี้ เป็นหลักฐานที่จะนำมาลงหลักฐานทางการศึกษา
- 5) ในกรณีที่ไม่มีบุคคล หรือองค์กรเอกชนตาม 4) ให้ชักถามประวัติบุคคลผู้มาสมัครเรียน หรือผู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำลงรายการบันทึกแจ้งประวัติบุคคลตามแบบแนบท้ายระเบียบนี้ เป็นหลักฐานที่จะนำมาลงหลักฐานทางการศึกษา

การแก้ไขหลักฐานตามทะเบียนราษฎร

ในขณะที่นักเรียนนักศึกษายังศึกษาอยู่ในสถานศึกษา ปรากฏว่ามีหลักฐานตามกฎหมายว่าด้วยการทะเบียนราษฎรมาแสดงภายหลัง ให้สถานศึกษาแก้ไขหลักฐานทางการศึกษาให้เป็นไปตามหลักฐานดังกล่าว โดยถือปฏิบัติตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการนั้น

หน้าที่ของสถานศึกษา

ให้สถานศึกษาถือเป็นหน้าที่ ในการที่จะรับเด็กที่อยู่ในวัยการศึกษาตามกฎหมายว่าด้วยการศึกษาภาคบังคับ เข้าเรียนในสถานศึกษา

สถานศึกษาที่อยู่ในบังคับของระเบียบฯ

สถานศึกษาที่อยู่ในบังคับของระเบียบฯ คือ สถานพัฒนาเด็กปฐมวัย โรงเรียน ศูนย์การเรียนรู้ วิทยาลัย สถาบัน มหาวิทยาลัย หน่วยงานการศึกษาหรือหน่วยงานอื่นของรัฐหรือของเอกชนที่มีอำนาจหน้าที่หรือมีวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษา

หลักฐานทางการศึกษา

ได้แก่ เอกสารอันเป็นหลักฐานทางการศึกษาของนักเรียนนักศึกษา ได้แก่ ทะเบียนนักเรียน นักศึกษา สมุดประจำตัวนักเรียนนักศึกษา สมุดประจำชั้น บัญชีเรียกชื่อ ใบส่งตัวนักเรียนนักศึกษา หลักฐานแสดงผลการเรียน ประกาศนียบัตร หรือเอกสารอื่นใด ในลักษณะเดียวกันหรือเอกสารที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดให้เป็นหลักฐานทางการศึกษาตามระเบียบนี้ การบันทึกหลักฐานทางการศึกษา

การบันทึกในหลักฐานทางการศึกษา

ให้สถานศึกษาปฏิบัติดังนี้

- 1) ในกรณีที่ เป็นหลักฐานทางการศึกษาเป็นรายบุคคล เช่น สมุดประจำตัวนักเรียน นักศึกษา ใบส่งตัว ประกาศนียบัตร ไม่ต้องบันทึกหมายเหตุใด ๆ
- 2) ในกรณีที่ เป็นหลักฐานทางการศึกษาเป็นหลักฐานรวมที่ใช้บันทึกข้อมูล ของนักเรียน นักศึกษาทั้งชั้นเรียน หรือจำนวนมากกว่าหนึ่งคน เช่น ทะเบียนนักเรียนนักศึกษา สมุดประจำชั้น บัญชีเรียกชื่อ ให้หัวหน้าสถานศึกษาหรือผู้ได้รับมอบหมายบันทึกไว้เฉพาะในสมุดทะเบียนนักเรียน นักศึกษา โดยบันทึกลงในช่องหมายเหตุพร้อมกับลงนามกำกับข้อความว่า “ไม่มีหลักฐานตามกฎหมาย ว่าด้วยการทะเบียนราษฎร”

องค์กรเอกชน

“องค์กรเอกชน” หมายความว่า สมาคม มูลนิธิ หรือองค์กรที่เรียกชื่ออย่างอื่นซึ่งจัดทะเบียนเป็นนิติบุคคล

เงินอุดหนุนการศึกษา

จัดสรรงบประมาณอุดหนุนเป็นค่าใช้จ่ายรายหัวให้แก่สถานศึกษาที่จัดการศึกษาให้แก่กลุ่มบุคคลที่ไม่มีหลักฐานทางทะเบียนราษฎรหรือไม่มีสัญชาติไทย ตั้งแต่ระดับก่อนประถมศึกษาถึงมัธยมศึกษาตอนปลายในอัตราเดียวกับค่าใช้จ่ายรายหัวที่จัดสรรให้แก่เด็กไทย

การขออนุญาตออกนอกเขตกำหนด

กรณีที่ถูกกฎหมายควบคุมเฉพาะให้จำกัดพื้นที่อยู่อาศัยสามารถเดินทางไปศึกษาได้ เป็นระยะเวลาตามหลักสูตรการศึกษาระดับนั้น โดยไม่ต้องขออนุญาตเป็นครั้งคราว

หลักเกณฑ์การออกนอกเขตเป็นไปตามที่กระทรวงมหาดไทยกำหนด

หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาดำเนินการออกระเบียบให้สอดคล้องกับระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยหลักฐานในการรับนักเรียนนักศึกษาเข้าเรียนในสถานศึกษา พ.ศ. 2548

หน่วยงานฝีกอาชีพรับหลักฐาน

ให้หน่วยงานฝีกอาชีพทุกส่วนราชการยอมรับหลักฐานทางการศึกษาที่ออกให้แก่เด็กตามระเบียบฯ

สรุป มติคณะรัฐมนตรี 5 กรกฎาคม 2548 ได้ให้โอกาสทางการศึกษาแก่บุคคลที่ไม่มีหลักฐานทางทะเบียนราษฎรหรือไม่มีสัญชาติไทย ขยายโอกาสทางการศึกษาแก่บุคคลที่ไม่มีหลักฐานทางทะเบียนราษฎรหรือไม่มีสัญชาติไทย ซึ่งเดิมเคยจำกัดไว้ให้เฉพาะบางกลุ่ม บางระดับ การศึกษาเป็นเปิดกว้างให้ทุกคนที่อาศัยในประเทศไทยสามารถเข้าเรียนได้ โดยไม่จำกัดระดับประเภท หรือพื้นที่การศึกษา (ยกเว้นกลุ่มที่หลบหนีภัยจากการสู้รบ จัดให้เรียนได้ในพื้นที่)

จากการศึกษาทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับสิทธิทางการศึกษาของเด็กไร้สัญชาติในประเทศไทย พบว่าประเทศไทยได้นำเอาปรัชญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน และการเป็นภาคีอนุสัญญาต่าง ๆ มาเป็นพื้นฐานในการกำหนดกฎหมาย และระเบียบของหน่วยงานในระดับปฏิบัติการเพื่อรับรองสิทธิทางการศึกษาของเด็กไร้สัญชาติ อย่างชัดเจน แต่ในความเป็นจริงเด็กไร้สัญชาติเข้าถึงสิทธิทางการศึกษาหรือไม่ หรือควรจัดการศึกษาให้กับเด็กไร้สัญชาติอย่างไรจึงจะเหมาะสม จึงเป็นประเด็นที่ผู้ศึกษาให้ความสนใจในการวิจัยครั้งนี้

2.3 แนวคิดทางการศึกษา

มัลคัม โนลส์ (Malcolm S. Knowles, 1970 : 80 - 88) แบ่งความต้องการเป็น 2 ประเภท ดังนี้

1) ความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ ได้แก่ ความต้องการทางกายภาพ ความต้องการในการเจริญงอกงาม ความต้องการความมั่นคงและปลอดภัย ความต้องการประสบการณ์ใหม่ ๆ ความต้องการด้านจิตใจและอารมณ์ ความต้องการได้รับการยอมรับจากผู้อื่น

2) ความต้องการด้านการศึกษา เป็นความแตกต่างระหว่างระดับความสามารถในปัจจุบันกับระดับความสามารถที่สูงกว่าซึ่งเป็นระดับความสามารถที่ต้องการในอนาคต

ฟิลลิป เอช. คูมส์ (Phillip H. Coombs, 1974 : 15) แบ่งความต้องการทางการศึกษาเป็น 4 ประเภท ดังนี้

1) ความต้องการด้านการศึกษาพื้นฐานและเรื่องทั่ว ๆ ไป เช่น การเรียนรู้หนังสือ การอ่าน ออกเขียนได้ สามารถคิดเลขได้ มีความเข้าใจเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์และสิ่งแวดล้อมในระดับง่าย ๆ ได้

2) ความต้องการด้านการศึกษาเพื่อยกระดับความเป็นอยู่ของครอบครัวให้ดีขึ้น เช่น ความรู้พื้นฐาน ทักษะ และทัศนคติพื้นฐานที่จะเป็นประโยชน์ต่อการปรับปรุงคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น ได้แก่ วิชา สุขอนามัย โภชนาการ การดูแลบ้าน การเลี้ยงดูเด็ก การซ่อมแซมบ้านให้น่าอยู่ การวางแผนครอบครัว เป็นต้น

3) ความต้องการด้านการศึกษาเพื่อระดับความเป็นอยู่ของชุมชน เช่น ความรู้เกี่ยวกับ สถาบันการปกครองท้องถิ่นและของประเทศ รวมทั้งกระบวนการต่าง ๆ ในการดำเนินการปกครอง ทั้งในระดับท้องถิ่นและประเทศ อันได้แก่ สหกรณ์ โครงการพัฒนาชุมชน เป็นต้น

4) ความต้องการด้านการศึกษาเพื่อประกอบอาชีพ เป็นความรู้และทักษะเฉพาะอย่างในการประกอบอาชีพซึ่งมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและความก้าวหน้าทางสังคม

วิลาวรรณ รัตนเศรษฐากุล (2526 : 89) กล่าวว่า ความต้องการทางการศึกษา คือ สิ่งที่ประชาชนควรจะเรียนรู้เพื่อให้ตนเอง องค์กร และชุมชนดีขึ้น

รัตนา พุ่มไพศาล (2528 : 85) กล่าวถึงความต้องการทางการศึกษาว่า ผู้ใดก็ตามที่สามารถจะบอกได้ว่าความสามารถจริง ๆ ของเขาควรจะเป็นเช่นไร และความสามารถในขณะนั้นมีอยู่แค่ไหนได้ชัดเจนแล้ว ผู้นั้นก็สามารถจะรู้ความต้องการทางการศึกษาว่าคืออะไร และถ้าเขารู้แน่ชัดว่าความต้องการทางการศึกษาคืออะไรแล้ว ผู้นั้นก็จะมีแรงเร้าที่อยากจะเรียนมากขึ้น และถ้าความต้องการของผู้นั้นสอดคล้องกับความต้องการขององค์กรและสังคมที่มีต่อเขาแล้วก็ยิ่งจะเป็นเครื่องสนับสนุนให้แก่การเล่าเรียนให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

บุญศรี พรหมมาพันธ์ และเพ็ญศรี ทวีสุวรรณ (2533 : 210-211) ได้กล่าวถึงความต้องการในการศึกษาต่อแนวทางการวางแผนที่สัมพันธ์กับการศึกษานอกระบบว่า ความต้องการในการศึกษาต้องคำนึงถึงผู้เรียนเป็นสำคัญ ไม่ใช่มาจากผู้จัด เพราะผู้เรียนย่อมมาเรียนด้วยความสมัครใจ หากสิ่งที่จัดให้เรียนไม่ตอบสนองความต้องการของผู้เรียน ผู้เรียนอาจไม่เข้าร่วมโครงการนั้น ๆ ย่อมทำให้เกิดความล้มเหลวขึ้นได้ การนำหลักการนี้ไปใช้ในการวางแผนการกระทำดังนี้

1) ก่อนที่จะมีโครงการการศึกษานอกระบบ ผู้วางแผนจะทราบความต้องการที่แท้จริงของผู้เรียนเสียก่อน ซึ่งอาจจะทำได้โดยการสำรวจการสังเกตและการศึกษาจากผลการสำรวจที่หน่วยงานอื่นได้จัดทำไว้แล้ว

2) ความต้องการที่ได้จากการสำรวจนั้นอาจเป็นเพียงความต้องการ (Want) ที่แสดงออกตามความรู้สึกของกลุ่มเป้าหมายเท่านั้น เช่น ต้องการเรียนตัดเย็บเสื้อผ้า ร้องเพลง ทำเสริมสวย ซึ่ง

ถ้าพิจารณาให้ดีแล้ว ความต้องการดังกล่าวอาจไม่ใช่ความจำเป็น (Need) ที่แท้จริงได้ ด้วยเหตุนี้ผู้วางแผนจึงต้องพบปะกับชาวบ้านให้สามารถจำแนกสิ่งที่เป็นความต้องการ (Want) ออกจากสิ่งที่เป็นความจำเป็น (Need) ได้

3) ผู้เรียนควรตระหนักอย่างดีว่า สิ่งที่เราเรียนรู้มีความจำเป็น และมีประโยชน์ต่อตัวเขาอย่างแท้จริง โครงการนั้น ๆ จึงจะบรรลุผลสำเร็จ

สมาคมการศึกษาแห่งชาติของสหรัฐอเมริกา (National Education Association มีชื่อย่อว่า N.E.A.) ได้กล่าวถึงความต้องการทางการศึกษาอันจำเป็นสำหรับผู้เยาว์ มีอยู่ 10 ประการคือ (รัชนี บุญเรือง. 2541 : 38-39)

1) ความต้องการพัฒนาทักษะอันจะสามารถแลกเปลี่ยนทรัพย์สินได้และต้องการพัฒนาความเข้าใจและเจตคติที่จะก่อให้เกิดความสามารถที่จะมีส่วนร่วมอย่างฉลาดในชีวิตเศรษฐกิจในสังคม ผู้เยาว์ต้องการการแนะนำและการนิเทศในเรื่องเกี่ยวกับประสบการณ์ในด้านการงาน รวมทั้งความรู้และทักษะในงานแต่ละประเภท

2) ความต้องการพัฒนาและธำรงรักษาไว้ซึ่งสุขภาพและพลานามัยอันดี

3) ความต้องการเข้าใจถึงสิทธิและหน้าที่ของประชาชนในสังคมประชาธิปไตย มีความขยันขันแข็งและมีความฉลาดในการปฏิบัติหน้าที่ อันพึงกระทำในฐานะสมาชิกของสังคมและพลเมืองของชาติ

4) ความต้องการความเข้าใจในความสำคัญของครอบครัวที่มีต่อบุคคลและสังคม ตลอดจนเงื่อนไขที่จะช่วยให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข และความเจริญก้าวหน้าในครอบครัว

5) ความต้องการทราบวิธีการซื้อขาย และการใช้สินค้าและบริการอย่างฉลาด เข้าใจทั้งคุณค่าที่ผู้บริโภคจะพึงได้รับ และผลต่อเนื่องทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการกระทำนั้น ๆ

6) ความต้องการความเข้าใจเรื่องวิธีการทางวิทยาศาสตร์ อิทธิพลของวิทยาศาสตร์ที่มีต่อชีวิตและข้อเท็จจริงหรือความรู้ทางวิทยาศาสตร์อันเกี่ยวข้องกับธรรมชาติทั้งของโลกและของมนุษย์

7) ความต้องการโอกาสที่จะพัฒนาความสามารถที่จะรู้จักความซาบซึ้งและความงามที่มีอยู่ในวรรณคดี ศิลปะ ดนตรี และธรรมชาติ

8) ความต้องการรู้จักการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ และรู้จักแบ่งเวลาอย่างฉลาด ก่อให้เกิดความพอดี ระหว่างความพึงพอใจในตนเอง และเป็นประโยชน์ต่อสังคม

9) ความต้องการพัฒนาการรู้จักนับถือคนอื่น สร้างความรู้สึกในค่านิยมด้านจริยธรรมและหลักการแห่งจริยธรรม และสามารถอยู่และทำงานร่วมกับคนอื่นในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

10) ความต้องการพัฒนาความสามารถในการคิดอย่างมีเหตุผล สามารถแสดงออกถึงสิ่งที่คิด รู้จักอ่านและฟังด้วยความเข้าใจ

จากแนวคิดเกี่ยวกับความต้องการทางการศึกษานั้น ทำให้เห็นได้ว่าความต้องการทางการศึกษานั้นเป็นส่วนหนึ่งในความต้องการของมนุษย์ในการที่จะใช้แป็นเครื่องมือในการพัฒนา ศักยภาพของตนเองให้สูงขึ้น ซึ่งจะนำไปสู่การมีระดับคุณภาพชีวิตที่ดี

ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการที่จะค้นหาความต้องการทางการศึกษาของเด็กไร้ ศัญชาติในประเทศไทยในฐานะที่พวกเขาก็เป็นมนุษย์ซึ่งมีสิทธิจะได้รับการพัฒนาเพื่อยกระดับ คุณภาพชีวิตเฉกเช่นเดียวกับเด็กสัญชาติไทย โดยการจัดการศึกษาให้กับเด็กไร้สัญชาติจึงต้อง คำนึงถึงบริบทที่แวดล้อมอยู่ตัวเด็กไร้สัญชาติ ข้อจำกัดต่าง ๆ ความรู้หรือการศึกษาที่จะจัดให้ให้ ควรจะสอดคล้องกับความจำเป็นที่แท้จริงที่จะสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ รวมทั้งมีความสัมพันธ์ กับชีวิตความเป็นอยู่ ชุมชน วัฒนธรรมของเด็กไร้สัญชาติด้วย

2.4 นโยบายการจัดการศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาส

งานวิจัยที่ผู้ศึกษาทำการศึกษาเกี่ยวกับการจัดรูปแบบการศึกษาสำหรับเด็กไร้สัญชาติที่ สอดคล้องกับบริบทของเด็ก ครอบครัว และชุมชนสำหรับเด็กไร้สัญชาติ ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษานโยบาย การจัดการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับเด็กไร้สัญชาติ ซึ่งเป็นกลุ่มหนึ่งในเด็กด้อยโอกาสที่ประสบปัญหา ความไม่เป็นธรรมทางการศึกษา ดังนั้น นโยบายการจัดการศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาส จึงมี ความสำคัญในการจัดการทำนโยบายการจัดการศึกษาที่เหมาะสม โดยปัจจุบันสถานการณ์การ การจัดการศึกษาที่ไม่ทั่วถึงเป็นธรรมแก่กลุ่มเด็กด้อยโอกาส แม้จะมีทั้งหน่วยงานจากภาครัฐ องค์กร เอกชนที่เข้ามาพยายามจัดการศึกษาที่หลากหลายและยืดหยุ่นเหมาะสมแก่เด็กด้อยโอกาสมากขึ้น แม้แต่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้กำหนดให้ บุคคลมีสิทธิและโอกาสเสมอกัน ในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างทั่วถึงและมีคุณภาพ เพื่อให้เด็กด้อยโอกาส สามารถเข้าถึงการ บริการการศึกษาอย่างมีคุณภาพและเป็นธรรม และมีคุณภาพชีวิตที่ดี อยู่ร่วมกับบุคคลอื่นในสังคม อย่างปกติสุข จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีการจัดทำนโยบายการจัดการศึกษาสำหรับเด็กด้อย โอกาส (กระทรวงศึกษาธิการ. 2548 : ออนไลน์)

2.4.1 นโยบายการจัดการศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาส

ข้อ 1 บริการการศึกษาอย่างเสมอภาคและทั่วถึง ให้เด็กด้อยโอกาสทุกคนมีโอกาสอย่าง เหมาะสมและหลากหลายรูปแบบ โดยคำนึงถึงหลักการสิทธิเด็ก สิทธิมนุษยชน และศักดิ์ศรีของ ความเป็นมนุษย์

ข้อ 2 จัดการศึกษาอย่างมีคุณภาพเน้นการเรียนรู้เพื่อชีวิตที่เหมาะสมกับเด็กด้อยโอกาส โดยต้องบูรณาการทางด้านวิชาการ ด้านศีลธรรม จริยธรรม และทักษะการดำรงชีวิตในสัดส่วนที่เหมาะสมและมีมาตรฐานคุณภาพเท่าเทียมกับการศึกษาในระบบปกติ

ข้อ 3 ส่งเสริมสนับสนุนให้มีการจัดสรรทรัพยากรเพื่อการศึกษาและปัจจัยพื้นฐานอื่น ๆ ที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของเด็กด้อยโอกาสแต่ละประเภท เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์

ข้อ 4 จัดระบบการบริหารจัดการ ให้เอื้อต่อการจัดการศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาสอย่างมีคุณภาพและมีประสิทธิภาพ

ข้อ 5 สร้างและพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาสให้มีศักยภาพและความพร้อมในการจัดการศึกษา และสามารถให้ความช่วยเหลือเด็กด้อยโอกาสได้อย่างมีประสิทธิภาพและทันการณ์

2.4.2 ยุทธศาสตร์การจัดการศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาส

การจัดการศึกษาเน้นการจัดการศึกษาที่ยืดหยุ่นและหลากหลายทั้งในระบบและนอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ให้เหมาะกับตัวเด็กด้อยโอกาสและสภาพทางสังคม และจัดนวัตกรรมและพัฒนารูปแบบโดยคำนึงถึงสิทธิเด็ก สิทธิมนุษยชนและศักดิ์ศรีความเป็นคน และสนับสนุนการจัดการศึกษาจากหลากหลายหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน มีการจัดแบ่งการรับผิดชอบตามหน้าที่ และมีมาตรฐานการจัดการศึกษาอย่างมีคุณภาพที่สามารถเทียบโอนกันได้ และมีการเผยแพร่ให้เด็กด้อยโอกาสได้รับทราบข้อมูลข่าวสาร สார்วจ รวบรวมข้อมูล และแนะแนวการศึกษา

2.4.3 รูปแบบการให้บริการการศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาส

1) การจัดการศึกษาในระบบ เป็นการจัดการศึกษากับกลุ่มที่ไม่มี ความรุนแรงมากนัก หากได้รับการช่วยเหลือและสนับสนุนปัจจัยพื้นฐานบางส่วนก็จะแก้ปัญหาการเข้ารับบริการการศึกษาของเด็กได้ เป็นรูปแบบที่มุ่งจัดการศึกษาในระดับขั้นพื้นฐาน แยกเป็น 2 รูปแบบ คือ รูปแบบการเรียนร่วม คือ การจัดให้เรียนร่วมกับเด็กปกติ แต่มีการจัดบริการเสริมแก่เด็กด้อยโอกาส เช่น โครงการอาหารกลางวัน โครงการส่งเสริมการประกอบอาชีพเพื่อการมีรายได้ระหว่างเรียน และรูปแบบโรงเรียนเฉพาะหรือการจัดการศึกษาสงเคราะห์ คือ การศึกษาที่มุ่งเฉพาะแก่เด็กด้อยโอกาส โดยรัฐจัดให้แบบให้เปล่า ตั้งแต่ระดับประถมศึกษาศึกษาถึงมัธยมศึกษาตอนปลาย ทั้งในแบบอยู่ประจำ หรือ ไป-กลับ ใช้หลักสูตรปกติของกระทรวงศึกษาธิการ เน้นการเลี้ยงดู การพิทักษ์ปกป้อง

คุ้มครองเด็กด้วยโอกาส คุ้มครองให้พ้นจากวงจรของปัญหา ลดความเสี่ยงต่อการออกกลางคัน การจัดรูปแบบนี้จะใช้งบประมาณค่อนข้างมาก

2) การจัดการศึกษานอกระบบ เป็นการจัดการศึกษาที่มีความยืดหยุ่น ปรับให้เหมาะกับเด็กด้วยโอกาส ในเรื่องคุณสมบัติของผู้เรียน สถานที่เรียน วิธีการเรียน รวมทั้งการวัดและประเมินผลการเรียน โดยส่งเสริมการรู้หนังสือ การพัฒนาตนเอง เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต การศึกษาต่อเนื่อง ทั้งสายสามัญและสายอาชีพ มีการจัดหลักสูตร หักแก่เด็กด้วยโอกาสไม่สามารถเข้าถึงการศึกษาในระบบ ได้มีความรู้ในหลักสูตรสามัญเพื่อใช้ศึกษาต่อในระดับต่อไป มีการจัดหลักสูตรวิชาชีพ เพื่อให้มีความรู้ทางการประกอบอาชีพ มีทักษะเพื่อหารายได้โดยไม่ต้องใช้เวลานานนัก และให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดหลักสูตร เพื่อสนองตอบแก่ผู้ด้วยโอกาสตามความจำเป็น เพื่อให้สอดคล้องกับผู้ด้วยโอกาสบางประเภท เช่น เด็กเร่ร่อน เด็กถูกกรรมกรก่อสร้าง

3) การจัดการศึกษาตามอัธยาศัย เน้นการเรียนรู้ที่มีอยู่ตามธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ทั่วไป โดยการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง เช่น แหล่งท่องเที่ยว ภาพยนตร์ วิทยุ เป็นต้น

2.5 แนวคิดการศึกษานอกระบบ

2.5.1 ความหมาย

การศึกษานอกระบบหรือ Non-formal Education (NFE) ได้ เกิดขึ้นครั้งแรกในปี ค.ศ. 1967 ในการประชุมของ UNESCO เรื่อง The World Educational Crisis ซึ่งได้นิยามการศึกษานอกระบบ หมายถึง “การจัดการกิจกรรมการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ แต่นอกกรอบของการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนปกติ โดยมุ่งบริการให้คนกลุ่มต่าง ๆ ของประชากร ทั้งที่เป็นผู้ใหญ่และเด็ก” โดยเน้นการเรียนรู้ (Learning) (อัญชลี ธรรมะวิสิกุล, 2552 : ออนไลน์)

อุ้นดา นพคุณ (2523 : 25) กล่าวว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนหมายถึง กิจกรรมหรือโครงการใด ๆ ที่สถาบันต่าง ๆ ในสังคมจัดขึ้นโดยมีเจตนาและวัตถุประสงค์ที่จะให้การเรียนรู้แก่ประชากรที่สามารถจะกำหนดเป้าหมายได้ ผู้รับการศึกษาเองก็มีเจตนา หรือวัตถุประสงค์ในการที่จะรับการเรียนรู้ กิจกรรมดังกล่าวจัดให้แก่ประชากรทุกเพศ ทุกวัย ทุกชุมชน และทุกระดับการศึกษา เพื่อให้บุคคลดังกล่าวมีความรู้และทัศนคติ ค่านิยมที่ดี กิจกรรมทางการศึกษาต้องจัดในระยะเวลาอันสั้น หลักสูตรยืดหยุ่น ตอบสนองความต้องการ ความสนใจของผู้เรียนและแก้ปัญหาชุมชน

ทองปลิว ชมชื่น (2528 : 14) กล่าวว่า การศึกษานอกโรงเรียนหรือการศึกษานอกระบบ คือ กิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อขยายบริการทางการศึกษาให้แก่ประชาชนของประเทศที่ไม่ได้อยู่ในระบบโรงเรียนให้มีโอกาสเข้ารับการศึกษามากขึ้น

รัตนา พุ่มไพศาล (2528 : 3) กล่าวว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นการศึกษาสำหรับผู้ ที่ขาดโอกาสที่จะศึกษาเล่าเรียนในโรงเรียนภาคปกติ เป็นการศึกษาที่จัดให้กับประชาชน เพื่อเขาจะ ได้ศึกษาเล่าเรียนสิ่งต่าง ๆ ตามที่เขาต้องการเรียน

สุวัฒน์ วัฒนวงศ์ (2529 : 29) กล่าวว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นกิจกรรมทาง การศึกษาใด ๆ ที่จัดขึ้นอย่างมีระบบ แต่จัดขึ้นนอกเหนือจากระบบโรงเรียนภาคปกติ ทั้งนี้ไม่ว่าจะ แยกออกเป็นกิจกรรมหนึ่งต่างหาก หรือเป็นส่วนสำคัญของกิจกรรมหลักก็ตามโดยมีความมุ่งหมาย ที่จะให้บริการต่อประชากรให้ได้รับการเรียนรู้ทั้งเยาวชนและผู้ใหญ่

เกียรติวรรณ อมาตยกุล (2530 : 40) กล่าวว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นกิจกรรม การศึกษาที่ไม่มีรูปแบบแน่นอน จัดขึ้นตามความเหมาะสมและความต้องการของผู้เรียน โดยยึด แนวคิดที่ว่า การศึกษาคือชีวิต ชีวิตคือการศึกษา มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้รู้จักใช้ความคิด รู้จักตัดสินใจ รู้จักเรียนรู้ด้วยตนเอง ช่วยเหลือตนเอง รวมทั้งให้ผู้เรียนมีอิสรภาพจากสิ่งแวดล้อมมากที่สุด

วิไล ตั้งจิตสมคิด (2531: 5) กล่าวว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนหมายถึง กิจกรรมและ ประสบการณ์ทางการศึกษาทั้งหลายทั้งปวงที่จัดขึ้นนอกระบบโรงเรียนภาคปกติให้แก่คนทุกเพศ ทุกวัย เพื่อมุ่งที่จะยกระดับคุณภาพชีวิตและคุณธรรมของบุคคลให้สูงขึ้น

ฟิลลิป เอช. คูมส์ (Phillip H. Coombs อ้างถึงใน รัชณี บุญเรือง, 2541 : 28-99) กล่าวว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนหมายถึง กิจกรรมการศึกษาทุกประเภทที่จัดขึ้น นอกเหนือจากกิจกรรม การศึกษาในระบบโรงเรียนตามปกติ กิจกรรมเหล่านี้จัดขึ้นเพื่อสนองความต้องการด้านการเรียนรู้ ตามแต่กลุ่มบุคคลจะสนใจ อาจจะเป็นกิจกรรมที่เสริมหรือต่อเนื่องกับกิจกรรมการศึกษาใน โรงเรียนหรือในบางกรณีอาจจัดขึ้นเพื่อเป็นตัวเลือกหรือจัดขึ้นเพื่อแทนการนั่งเรียนใน โรงเรียนก็ได้

เดวิด ไคลม และโทมัส บี คิน (David Kline and Thomas B. Keehn อ้างถึงใน อังศุมาลิน สมรรถเสวี, 2545 : 18) กล่าวว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนเหมือนกับการศึกษาที่เรียกว่า การศึกษานอกระบบ การศึกษาผู้ใหญ่ การศึกษาชั่วชีวิต การศึกษาเบ็ดเสร็จ ซึ่งหมายถึงชนิดของ การศึกษาที่พัฒนาขึ้นมาเพื่อเป็นทางเลือก หรือส่งเสริมการศึกษาในระบบโรงเรียนหรือเป็น การศึกษาที่จัดขึ้นเพื่อช่วยปิดช่องว่างของประชากรจำนวนมากซึ่งไม่สามารถจะรับบริการจาก ระบบการศึกษาในโรงเรียนได้อย่างเต็มที่ เมื่อเปรียบเทียบกับการศึกษาในระบบโรงเรียนแล้ว การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นการศึกษาที่ยืดหยุ่นได้ง่าย

ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 15 การศึกษานอกระบบ หมายถึง การศึกษาซึ่งจัดขึ้นนอกระบบปกติ ที่จัดให้กับประชาชนทุกเพศทุกวัย ไม่มีการจำกัดพื้นฐาน การศึกษาอาชีพประสบการณ์หรือความสนใจ โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะให้ผู้เรียนได้รับความรู้ในด้าน พื้นฐานแก่การดำรง ชีวิต ความรู้ทางด้านทักษะ การประกอบอาชีพและความรู้ด้านอื่น ๆ เพื่อเป็น

พื้นฐานในการดำรงชีวิต การจัดการศึกษามีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษาระยะเวลาของการศึกษา การวัดผลและประเมินผล ซึ่งเงื่อนไข การสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตร จะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของผู้เรียนแต่ละคน(อัญชลี ธรรมะวิธิกุล. 2552 : ออนไลน์)

มาตรา 4 ในพระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ. 2551 ระบุว่าการศึกษาอกระบบ หมายถึงกิจกรรมการศึกษาที่มีกลุ่มเป้าหมายผู้รับบริการและวัตถุประสงค์ของ การเรียนรู้ที่ชัดเจน มีรูปแบบ หลักสูตร วิธีการจัดและระยะเวลาเรียนหรือฝึกอบรมที่ยืดหยุ่นและหลากหลายตามสภาพความ ต้องการและศักยภาพในการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมายนั้นและวิธีการวัดผลและ ประเมินผลการเรียนรู้ที่มีมาตรฐานเพื่อรับคุณวุฒิทางการศึกษา หรือเพื่อจัดระดับผลการเรียนรู้(<http://panchalee.wordpress.com> : ออนไลน์)

สรุปได้ว่า การศึกษานอกระบบเป็นรูปแบบหนึ่งของการศึกษาเพื่อเพิ่มทางเลือกและโอกาสให้กับประชาชนที่ไม่สามารถศึกษาในรูปแบบการศึกษาในระบบได้ หรือต้องการเสริมหรือเพิ่มเติมความรู้นอกเหนือจากการเรียนในระบบ การศึกษานอกระบบเป็นกิจกรรมการศึกษาที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของผู้เรียน เป็นการขยายโอกาสทางการศึกษาให้กว้างยิ่งขึ้น เพราะมีลักษณะที่มีความยืดหยุ่นไม่บังคับตายตัวเหมือนการศึกษาในระบบ

2.5.2 หลักการศึกษานอกระบบ

หลักการจัดการศึกษานอกระบบ ยึดหลักการและความมุ่งหมายโดยภาพรวมตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ควบคู่กับหลักการการศึกษานอกระบบ หลักความเสมอภาค การมีส่วนร่วมในความรับผิดชอบ กระบวนการเรียนรู้ ความหลากหลาย ความยืดหยุ่น การบูรณาการ การกระจายอำนาจ เพื่อให้การศึกษานอกระบบเกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชน

ความเชื่อพื้นฐานของการจัดการศึกษานอกระบบ เป็นความเชื่อที่แสดงจุดยืนอย่างชัดเจนว่าการศึกษาอาจเกิดขึ้นได้ทุกหนทุกแห่ง ไม่เฉพาะในโรงเรียนเท่านั้น การศึกษานอกระบบอาจพิจารณาได้ 2 มิติ คือ

มิติที่ 1 เป็น การศึกษาที่จัดขึ้นนอกเหนือจากที่จัดในโรงเรียน โดยมีหลักสูตรวิธีการจัดการเรียนการสอน การวัดและประเมินผลเช่นเดียวกัน แต่ก็มีมีความยืดหยุ่นสามารถปรับให้เหมาะสมกับสภาพของชุมชน ผู้เรียนสามารถนำเนื้อหาจากสภาพแวดล้อม หรือความต้องการของผู้เรียนมา กำหนดเป็นหลักสูตรก็ได้ แนวคิดดังกล่าวให้ความสำคัญกับความเป็นมนุษย์ที่มีเลือดเนื้อ มีชีวิตจิตใจ มีอารมณ์ มีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ มีเสรีภาพที่จะเลือกและตัดสินใจ สามารถรับผิดชอบ ต่อสิ่งที่ตนตัดสินใจ เป็นมนุษย์ที่พัฒนาได้ด้วยตนเอง มิใช่เครื่องจักรหรือผู้งานที่จะถูกใครบังคับ

ชั้นนำได้ โดยไม่ยินยอม มนุษย์เป็นผู้ที่สามารถคิดเองได้ สามารถคิดเป็น รู้จักผิดชอบชั่วดี ประเด็นสำคัญคือ มนุษย์สามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง มีใจถูกสอน เมื่อเขาปรารถนาที่จะเรียน ก็จะขวนขวายที่จะเรียน และสามารถเรียนรู้ได้อย่างลึกซึ้งจนนำความรู้นั้นไปใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง ครอบครัว และชุมชนของตนได้

มิติที่ 2 เป็น การศึกษาที่จัดขึ้นสำหรับผู้ที่ยอยู่นอกระบบโรงเรียน เป็นผู้ที่ไม่สามารถเข้าถึงบริการที่โรงเรียนจัดให้ได้ โดยข้อจำกัดต่าง ๆ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ตลอดจนทางด้านร่างกาย จิตใจ ที่สำคัญคือส่วนใหญ่เป็นผู้ใหญ่ ซึ่งมีความรู้และประสบการณ์ในการใช้ชีวิตและการทำงานมาในระดับหนึ่ง สามารถรับผิดชอบตนเองได้ การจัดการศึกษาจึงใช้หลักการสอนผู้ใหญ่ (Andragogy) เป็นหลักการสำคัญ นั่นก็คือ เป็นการจัดการศึกษาที่เน้นการมีส่วนร่วมของผู้เรียน และครูผู้สอนในการวางแผนการเรียนรู้ร่วมกัน ต้องเข้าใจเหตุผลของการเรียน มีเป้าหมายของการเรียนที่ชัดเจน ผู้เรียนสามารถเลือกวิธีเรียนที่เหมาะสมกับตนเองได้ ผู้เรียนจึงเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ที่จะร่วมตัดสินใจกับกลุ่มเพื่อนและ ครูว่าจะเรียนอะไร อย่างไร มีส่วนร่วมในการประเมินผลการเรียนของตนเอง ผู้จัดการศึกษาสำหรับผู้ที่ยอยู่นอกระบบโรงเรียนจะต้องเข้าใจธรรมชาติ จิตใจและอารมณ์ของกลุ่มเป้าหมายและจัด โอกาสให้เรียนด้วยตนเอง เรียนจากของจริง เอาความรู้และประสบการณ์จากการทำงานมาเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ด้วย การออกแบบการจัดกิจกรรมการเรียนรู้การสอนจะต้องคำนึงถึงความแตกต่างระหว่าง บุคคล ทั้งด้านร่างกาย ความคิด จิตใจ สติปัญญา และสภาพแวดล้อม

ความเชื่อพื้นฐานที่สำคัญประการหนึ่งของการจัดการศึกษานอกระบบ ซึ่งเป็นลักษณะที่โดดเด่นของประเทศไทย คือ ความเชื่อที่ว่ามนุษย์ทุกคนต้องการความสุขเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิต การคิดตัดสินใจ การเลือกกระทำหรือไม่กระทำใด ๆ ล้วนใช้เหตุผล ข้อมูลประกอบการคิดอย่างรอบด้านอย่างน้อย 3 ด้าน คือ ข้อมูลเกี่ยวกับตนเอง ทั้งด้านร่างกาย สุขภาพ อนามัย จิตใจ ฐานะความเป็นอยู่ ข้อมูลเกี่ยวกับสังคม ทั้งสังคม วัฒนธรรม ประเพณีและสภาพแวดล้อมทางกายภาพต่าง ๆ รวมทั้งข้อมูลทางวิชาการคือความรู้ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจนั้น ๆ การคิดแบบคิดเป็นจึงเป็นการใช้ข้อมูลประกอบการคิดอย่างรอบด้าน นำมาสู่การตัดสินใจเลือกที่จะเชื่อเลือกที่จะกระทำ โดยสามารถอธิบายเหตุผลของตนเองได้ ซึ่งความคิดของแต่ละคนไม่จำเป็นต้องเหมือนกันเสมอไป การจัดการศึกษานอกระบบ จึงต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนคิดและตัดสินใจด้วยตนเอง หัวใจสำคัญ คือการยอมรับและเคารพในการตัดสินใจของผู้เรียน ซึ่งเป็นรากฐานของความ เป็นประชาธิปไตย ในระดับพื้นฐานด้วย

กลุ่มเป้าหมายการศึกษานอกระบบส่วนมากเป็นเยาวชนและผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นผู้มีวุฒิภาวะ มีประสบการณ์ มีความรับผิดชอบในการประกอบอาชีพ ดูแลครอบครัว และมีข้อจำกัดมากมายใน

การเรียนรู้ ซึ่งลักษณะดังกล่าวทำให้การจัดกระบวนการเรียนรู้ไม่เหมือนกับเด็ก เพราะมีอะไรที่แตกต่างกันหลายอย่าง เช่น ความคิดอ่าน ประสบการณ์ ความพร้อม การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน จึงจำเป็นต้องให้สอดคล้องกับความต้องการและ ธรรมชาติของผู้เรียน ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีส่วนร่วม นำความรู้และประสบการณ์ที่มีอยู่มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน และส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเอง

การศึกษานอกระบบเป็นกระบวนการของการศึกษาตลอดชีวิต มีภารกิจสำคัญที่มุ่งให้ประชาชนได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง โดยเฉพาะการศึกษาพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตตามมาตรฐานของสังคม ซึ่งเป็นสิทธิที่คนทุกคนพึงได้รับ นอกจากนั้นยังจะต้องได้รับการศึกษาที่ต่อเนื่องจากการศึกษาพื้นฐานนำความรู้ไปพัฒนาอาชีพ พัฒนาคุณภาพชีวิตและพัฒนาชุมชนและสังคมในที่สุด

การจัดกระบวนการเรียนรู้ การศึกษานอกระบบจึงยึดหลักการสำคัญ 5 ประการ คือ หลักความเสมอภาคทางการศึกษา หลักการพัฒนาตนเองและการพึ่งพาตนเอง หลักการบูรณาการการเรียนรู้และวิถีชีวิต หลักความสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน และหลักการเรียนรู้ร่วมกันและการมีส่วนร่วมของชุมชน ดังนี้ (สำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน, 2546 : 3-4)

1) หลักความเสมอภาคทางการศึกษา กลุ่มเป้าหมายของการศึกษานอกระบบส่วนมากเป็นผู้พลัดโอกาส และผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา ซึ่งอาจมีความแตกต่างทางด้านสถานภาพในสังคม อาชีพ เศรษฐกิจ และข้อจำกัดต่าง ๆ ในการจัดการศึกษาและกระบวนการเรียนรู้การศึกษานอกระบบต้องไม่มีการเลือกปฏิบัติ หากแต่สร้างเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษาและการเรียนรู้อย่างเท่าเทียมกัน

2) หลักการพัฒนาตนเองและการพึ่งพาตนเอง การจัดการศึกษานอกระบบจะต้องจัดการเรียนการสอน และกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนได้พัฒนาศักยภาพของตน สามารถเรียนรู้ เกิดความสำนึกที่จะพัฒนาตนเองได้ เป็นคนคิดเป็น ปรับตัวเพื่อให้ทันกับกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา เรียนด้วยตนเอง พึ่งพาตนเอง เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอย่างเป็นปกติสุขท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคม

3) หลักการบูรณาการการเรียนรู้กับวิถีชีวิต หลักการนี้อยู่บนพื้นฐานของการจัดการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับสภาพปัญหา วิถีชีวิต สภาพแวดล้อมและชุมชนท้องถิ่นของผู้เรียน ซึ่งเป็นหลักการที่สำคัญในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา ดังกล่าวส่งผลโดยตรงต่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ การจัดการเรียนรู้เป็นลักษณะของการบูรณาการจึงมีความเหมาะสม โดยบูรณาการสาระต่าง ๆ เพื่อการเรียนรู้ และบูรณาการวิธีการจัดการเรียนการสอน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้เรียนอย่างเป็นองค์รวม

4) หลักความสอดคล้องกับปัญหาความต้องการและความถนัดของผู้เรียน หลักการนี้เป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักความต้องการของตนเอง สามารถจัดการศึกษาให้กับตนเองได้อย่างเหมาะสม ครู กศน. มีบทบาทในการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเองของผู้เรียน โดยให้

ผู้เรียนร่วมกำหนดวัตถุประสงค์ ภาระการเรียนรู้ วิธีการเรียน และการประเมินผลการเรียนรู้ของตนเอง ซึ่งเป็นกระบวนการการศึกษานอกระบบที่ผู้เรียนเป็นสำคัญ

5) หลักการเรียนรู้ร่วมกันและการมีส่วนร่วมของชุมชน การเรียนรู้ร่วมกันในกลุ่มผู้เรียนนับว่าสำคัญ เป็นการส่งเสริมและสร้างกัลยาณมิตรในกลุ่มผู้เรียน ก่อให้เกิดความร่วมมือความผูกพัน เอื้ออาทร การช่วยกันและกัน ปลุกฝังวินัยในตนเอง ฝึกความรับผิดชอบ ซึ่งเป็นสิ่งที่ควรเกิดขึ้นสำหรับผู้เรียนที่มีวุฒิภาวะ สำหรับการมีส่วนร่วมของชุมชน ก็นับว่าเป็นหลักการสำคัญในการจัดการศึกษานอกระบบ ชุมชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตร สถานศึกษา การจัดสรรทรัพยากรเป็นแหล่งเรียนรู้ และสนับสนุนในเรื่องอื่น ๆ เพื่อผลิตผู้เรียนที่เป็นสมาชิกที่ดีของชุมชนต่อไป

2.5.3 การศึกษานอกระบบของประเทศไทย

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 15 บัญญัติไว้ว่า การจัดการศึกษามีสามรูปแบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และ การศึกษาตามอัธยาศัย

1) การศึกษาในระบบ เป็นการศึกษากำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลา ของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน

2) การศึกษานอกระบบ เป็นการศึกษามีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหา และหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสม สอดคล้องกับสภาพปัญหา และความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม

3) การศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษากำหนดให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเอง ตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อม และโอกาส โดยศึกษาจาก บุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อ หรือ แหล่งความรู้อื่น ๆ

สถานศึกษา อาจจัดการศึกษา ในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง หรือทั้งสามรูปแบบก็ได้ ให้มีการเทียบโอน ผลการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสะสมไว้ ในระหว่างรูปแบบเดียวกัน หรือต่างรูปแบบได้ ไม่ว่าจะ เป็นผลการเรียนจากสถานศึกษาเดียวกันหรือไม่ก็ตาม รวมทั้งจากการเรียนรู้นอกระบบ ตามอัธยาศัย การฝึกอาชีพ หรือ จากประสบการณ์การทำงาน

เนื่องจากการศึกษาทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่าเด็กไร้สัญชาติมีข้อจำกัดเกี่ยวกับลักษณะภูมิประเทศที่ตั้งของที่อยู่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูง หรือพื้นที่ห่างไกล การคมนาคมไม่สะดวก ข้อจำกัดในเรื่องของการออกนอกพื้นที่เพื่อไปศึกษาในสถานศึกษา ทุนทรัพย์ที่ใช้ในการเดินทาง ระยะเวลาที่ใช้ในการเดินทาง ภาระหน้าที่ของตนเองในครอบครัว เป็นต้น ข้อจำกัดต่าง ๆ

เหล่านี้ทำให้การศึกษานอกระบบเป็นทางเลือกหนึ่งที่ควรจะได้รับการศึกษาว่าเหมาะสมและเป็น การเปิดโอกาสและปิดช่องว่างทางการศึกษาให้กับเด็กไร้สัญชาติได้หรือไม่

2.6 แนวคิดการศึกษาชุมชน

2.6.1 ความหมาย

ชยันต์ วรรณะภุติ (2536 : 35) กล่าวถึงการศึกษาชุมชนว่า เป็นการศึกษาและอธิบายอย่าง เป็นระบบว่า ชุมชนนั้นมีสภาพโดยรวมเป็นอย่างไร มีเงื่อนไขทางด้านสิ่งแวดล้อม รูปแบบการผลิต หรือการทำมาหากิน มีรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนอย่างไร มีการจัดระเบียบ สังคมอย่างไร โครงสร้างอำนาจในชุมชนเป็นอย่างไร องค์กรชาวบ้านมีอย่างไร มีปัจจัยหรือมี อิทธิพลจากชุมชนภายนอกมาเกี่ยวข้องอย่างไร ชุมชนมีองค์ความรู้ที่ได้สะสมมาอย่างไร มีวิธีการ มี ศักยภาพอย่างไร ในการแก้ปัญหาและมีปัจจัยอะไรที่มีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศ ทางและ รูปแบบของความสัมพันธ์ ข้อมูลเหล่านี้ ถ้าสามารถเก็บรวบรวมได้ ก็จะนำมาซึ่งความเข้าใจใน การเปลี่ยนแปลงและปัญหาที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลง

จิตติ มงคลชัยอรัญญา (2540 : 4) กล่าวถึงการศึกษาชุมชนไว้ในเอกสารเกี่ยวกับ “การศึกษา ชุมชนเพื่อการพัฒนา” ว่า หมายถึง การที่นักพัฒนาซึ่งเป็นคนภายนอกชุมชนหรือผู้มีอาชีพอื่น เข้าไป เรียนรู้เรื่องราวของชุมชนใดชุมชนหนึ่ง เพื่อให้เกิดความเข้าใจว่า ชุมชนมีองค์ประกอบใดบ้าง มีโครงสร้าง มีคุณลักษณะทั้งทางด้านกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง การเรียนรู้ อย่างไม่รู้ มีสถานการณ์ใดเกิดขึ้นในชุมชนบ้าง มีประวัติความเป็นมาอย่างไร คนในชุมชนมีความ เป็นอยู่อย่างไร มีความคิดเห็นต่อเรื่องที่เกี่ยวข้องกับตัวเขาอย่างไร มีปัญหา ความเดือดร้อนอย่างไร มีความต้องการที่จะแก้ไขปรับปรุงหรือไม่ มีศักยภาพในชุมชนอะไรบ้าง เช่น ผู้นำ กลุ่มหรือการ รวมตัวที่เข้มแข็ง เป็นต้น และได้สรุปถึงการศึกษาชุมชนที่มีประสิทธิภาพว่าต้องนำมาซึ่งความรู้ เรื่องพื้นที่ สถานการณ์ และสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนกับความเข้าใจเรื่องของคนในชุมชนว่าเขามี แบบแผนในการดำเนินชีวิตและการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ อย่างไร เพื่อให้สามารถระบุปัญหา และกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบจากปัญหานั้นได้อย่างถูกต้อง รวมทั้งประเมินศักยภาพต่าง ๆ ของชุมชน ได้ อันจะนำมาซึ่งการกำหนดโครงการ กิจกรรมเพื่อการพัฒนาหรือการแก้ไขปัญหา โดยทั้งที่ชุมชน เสนอเองและจากการวิเคราะห์ของผู้ศึกษา

ธนพรธณ ธานี (2540 : 34) กล่าวถึงความหมายของการศึกษาชุมชนว่า หมายถึง กระบวนการ ที่จะทำให้นักพัฒนาสามารถวิเคราะห์ชุมชนในงานพัฒนาได้ ซึ่งการศึกษาชุมชนจะมีความหมาย

ตรงกันนั้น นักพัฒนาจะต้องยอมรับในแง่ที่ชุมชนแต่ละชุมชนมีความแตกต่างในด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมือง เพื่อให้เข้าใจลักษณะของแต่ละชุมชนอย่างแท้จริง

มงคล พนมมิตร และชาติชาย รัตนศิริ (2540 : 21) กล่าวถึง การศึกษาชุมชนว่า หมายถึง การที่นักพัฒนาซึ่งเป็นคนภายนอกชุมชนเข้าไปทำความเข้าใจทำความเข้าใจชุมชนก่อนที่จะลงมือทำงานร่วมกับชุมชนนั้น ๆ ซึ่งถือเป็นหัวใจในการเริ่มต้นของงานพัฒนาทุก ๆ ด้านเพราะถ้าไม่รู้จักไม่เข้าใจชุมชนอย่างเพียงพอ เป้าหมายและทิศทางการทำงานของเราก็จะไม่สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน

ปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ (2543 : 44) กล่าวถึงการศึกษาชุมชนว่า คือการที่นักพัฒนาเข้าไปศึกษาชุมชนในด้านต่าง ๆ ทั้งทางกายภาพ ชีวภาพ ความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม วิธีคิดของชุมชน การทำงานซึ่งเป็นกิจกรรมที่นักพัฒนาและชุมชนจะต้องเข้าร่วมกันกำหนดวางแผนเพื่อพัฒนาชุมชนต่อไป

สรุปได้ว่าการศึกษาชุมชนหมายถึง การเข้าไปเรียนรู้เรื่องราวของชุมชน ว่าชุมชนนั้นมีเรื่องราวประวัติความเป็นมา วัฒนธรรมวิถีชีวิต มีโครงสร้างมีแบบแผนอย่างไร ประสบปัญหาอะไร อยู่ เป็นต้น ซึ่งก็คือการเข้าไปศึกษาข้อเท็จจริงของชุมชน เพื่อให้เกิดความเข้าใจชุมชนนั้น ๆ จากสภาพความจริง

2.6.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษาชุมชน

อรพินท์ สฟโซคชัย (2537 : 27) กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการศึกษาชุมชนว่า เพื่อเข้าใจชุมชนหรือหมู่บ้านที่จะพัฒนา ความเข้าใจนี้จะเป็นประโยชน์ในการดำเนินการประชุม (ระดมความคิด) เพื่อช่วยงานการพัฒนาหมู่บ้าน และเพื่อศึกษากลุ่มบุคคลต่าง ๆ ในชุมชนหรือหมู่บ้าน

ชนพรรณ ธานี (2540 : 34-35) กล่าวถึง วัตถุประสงค์ของการศึกษาชุมชนไว้ ดังนี้

1) การศึกษาชุมชนเพื่อหาข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน คือ เป็นการหาความรู้ใหม่หรือเป็นการเพิ่มเติมความรู้ให้มากยิ่งขึ้น การหาข้อเท็จจริงอาจจะเป็นข้อเท็จจริงในลักษณะกว้างทั่วไป หรือลึกซึ้งมีการวิเคราะห์สิ่งต่าง ๆ อย่างละเอียดก็ได้ ตามวัตถุประสงค์ของผู้ศึกษา

2) การศึกษาชุมชนเพื่อทดสอบความรู้เดิมให้มีความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น เป็นการทดสอบความรู้ต่าง ๆ เพื่อยืนยันและเป็นการทำให้ความรู้เดิมนั้นน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น เป็นเรื่องของการที่จะสร้างแนวความคิดและทฤษฎีใหม่ขึ้น

3) การศึกษาชุมชนเพื่อนำข้อเท็จจริงไปใช้ประโยชน์ในงานพัฒนาซึ่งนับว่ามี ประโยชน์และสำคัญต่องานพัฒนาอย่างมาก เพราะจะได้นำไปวางแผนและนำไปปฏิบัติในงานพัฒนา ดังนั้นจึงจำเป็นต้องศึกษาชุมชน

จิตติ มงคลชัยอรัญญา (2540 : 6) กล่าวถึงการศึกษาชุมชนว่า สามารถแบ่งออกเป็นประเภทต่าง ๆ ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา คือ

1) การศึกษาชุมชนโดยนักพัฒนา ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบในการพัฒนาชุมชนนั้น ๆ โดยตรง ทำการศึกษาชุมชนเพื่อให้เข้าใจและเห็นช่องทางในการกระตุ้น ส่งเสริมให้คนหรือกลุ่มในชุมชน ริเริ่มกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาของคน ซึ่งนักพัฒนา ต้องเป็นทั้งผู้กำหนดประเด็นศึกษา ผู้รวบรวมข้อมูล ผู้วิเคราะห์ และผู้ใช้ประโยชน์จากผลการวิเคราะห์ด้วยตนเอง งานศึกษาชุมชนนี้ นักพัฒนาจะขอให้ผู้อื่นทำแทนมิได้ นักพัฒนาจะต้องมีส่วนร่วมในการศึกษาชุมชนเสมอ

2) การศึกษาชุมชนที่หน่วยงานต้นสังกัดของนักพัฒนามอบหมายให้นักพัฒนา ทำการรวบรวมหรือสำรวจข้อมูลในชุมชนเพื่อนำไปใช้วางแผนซึ่งนักพัฒนาเป็นเพียง ผู้เก็บข้อมูลตามประเด็นและ / หรือแบบสำรวจข้อมูลที่คนอื่นสร้างขึ้นเท่านั้น ส่วนผลการวิเคราะห์ผลและใช้ประโยชน์จากผลการวิเคราะห์มักจะเป็นเจ้าหน้าที่ ข้อมูลหรือเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการวางแผนหรือจัดทำข้อมูลพื้นฐานของ หน่วยงาน

2.6.3 ประเภทของการศึกษาชุมชน

ชนพรธณ ธานี (2540 : 35) กล่าวถึงประเภทของการศึกษาชุมชนไว้ ดังนี้ การจำแนกตามวัตถุประสงค์ของการนำความรู้ไปใช้ แบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ

1) การศึกษาชุมชนแบบหาความรู้พื้นฐานทั่วไป เป็นการศึกษาชุมชนเพื่อหาข้อเท็จจริงทั่วไปภายในชุมชน

2) การศึกษาชุมชนแบบทดสอบความรู้เดิม เป็นการศึกษาชุมชนในลักษณะที่ต้องการทดสอบความรู้ต่าง ๆ ให้เกิดความรู้ที่นำเชื่อถือมากขึ้น

3) การศึกษาแบบนำไปใช้ในงานพัฒนา เพื่อหาข้อเท็จจริงภายในชุมชนในเรื่องต่าง ๆ ไปใช้ในงานพัฒนาและการวางแผน

การจำแนกตามเนื้อหาของข้อมูลที่จะนำไปใช้ ได้แก่

1) การศึกษาชุมชนแบบข้อมูลโดยละเอียด โดยเป็นการศึกษาเพื่อต้องการหาข้อมูลรายละเอียดทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจและการเมือง การศึกษาประเภทนี้จะนำข้อมูลไปวางแผนในอนาคต เป็นแนวทางในการพัฒนา และมีระยะเวลาของการเก็บรวบรวมข้อมูลนาน

2) การศึกษาชุมชนแบบข้อมูลเฉพาะหรือข้อมูลคร่าว ๆ เป็นการศึกษาชุมชนที่ต้องการข้อมูลบางเรื่องที่จะนำไปใช้ในการวางแผนเกี่ยวกับชุมชน เพื่อนำไปลงมือปฏิบัติงานพัฒนาทันที

การจำแนกตามวิธีการเก็บข้อมูล ได้แก่

1) การศึกษาชุมชนแบบสำรวจ ซึ่งเป็นการศึกษาที่ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลในเชิงปริมาณ เช่น การสำรวจโดยใช้แบบสอบถาม

2) การศึกษาชุมชนแบบการมีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิด โดยวิธีการเก็บรวบรวมในเชิงคุณภาพ เช่น การใช้แนวทางในการสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์แบบลึกซึ้ง โดยที่ได้เข้าไปศึกษาชุมชนอย่างมีการสังเกตการณ์อย่างต่อเนื่อง และการมีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิด

3) การศึกษาชุมชนแบบเอกสาร คือการศึกษาชุมชนจากข้อมูลที่มีการบันทึก

4) การศึกษาชุมชนแบบอื่น ๆ โดยการใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลอื่น ๆ เช่น การใช้แบบประเมินสถานะชนบทอย่างเร่งด่วน การสนทนากลุ่ม เป็นต้น

การจำแนกตามวิธีการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่

1) การศึกษาชุมชนแบบปริมาณ ที่ต้องใช้การวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติ เป็นการเสนอข้อมูลตั้งแต่พื้นฐานทั่วไปในลักษณะของตัวเลขสถิติต่าง ๆ จนถึงการวิเคราะห์สถิติขั้นสูง

2) การศึกษาชุมชนแบบคุณภาพ ที่มีการเสนอข้อมูลในลักษณะของการอธิบายพรรณานเนื้อหาโดยละเอียด จากข้อมูลที่ได้จากการมีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิดในชุมชนเป็นระยะเวลานาน

การจำแนกตามผู้กระทำการศึกษา ได้แก่

1) การศึกษาชุมชนแบบกระทำการค้าเดียว

2) การศึกษาชุมชนแบบการกระทำเป็นกลุ่ม

การจำแนกตามทัศนคติของผู้ศึกษา ได้แก่

1) การศึกษาชุมชนโดยบุคคลภายนอกชุมชน

2) การศึกษาชุมชนโดยบุคคลภายในชุมชน

จะเห็นได้ว่า การศึกษาชุมชนสามารถแบ่งเป็นหลายประเภท แต่ละประเภทก็มีความหมายหลากหลายรูปแบบ อย่างไรก็ตาม การจะเลือกใช้รูปแบบใดก็แล้วแต่ความต้องการและจุดประสงค์ของการศึกษาชุมชน เพราะชุมชนแต่ละที่ก็มีลักษณะและบริบทแวดล้อมต่างกันออกไป ดังนั้น ผู้ที่จะศึกษาชุมชนก็ควรที่จะเลือกตามรูปแบบที่เหมาะสม อย่างไรก็ตามแต่ละประเภทของการศึกษาชุมชน ก็มีส่วนที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน การศึกษาชุมชนที่ดี มีความเหมาะสมนั้น อาจเกิดจากการศึกษาด้วยวิธีการที่มีหลายรูปแบบเพราะแต่ละรูปแบบมีข้อดี และข้อจำกัดต่างกันไป

แนวคิดการศึกษาชุมชนจะทำให้สามารถเข้าใจว่าชุมชนที่เด็กไร้สัญชาติอยู่นั้น มีประวัติความเป็นมา ค่านิยม รูปแบบวิถีชีวิตอย่างไร การเข้าใจความเป็นไปของชุมชนจะทำให้สามารถเข้าใจอีกหนึ่งบริบทที่อยู่แวดล้อมตัวเด็กไร้สัญชาติ เพราะเด็กในแต่ละชุมชนแต่ละพื้นที่ก็มีปัญหาความต้องการทางการศึกษาไม่เหมือนกัน การจะใช้นโยบายหรือรูปแบบการศึกษาที่เหมือนกันคงไม่สามารถจะแก้ปัญหาและตอบสนองความต้องการได้ ดังนั้นการศึกษาและวิเคราะห์ชุมชนจะทำ

ให้การนโยบายและแนวทางการจัดการการศึกษาสำหรับเด็กไร้สัญชาติสอดคล้องกับบริบทของชุมชนและสามารถตอบสนองความจำเป็นและความต้องการที่แท้จริงของชุมชนได้ว่าความรู้หรือการศึกษาแบบใดที่สามารถนำมาใช้ได้จริงและเกิดประโยชน์ต่อชุมชน

2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สุวรรณฉณี เข้มเจริญ (2547) ศึกษาสิทธิในการศึกษาของคนไร้สัญชาติในประเทศไทย พบว่า สิทธิในการศึกษานั้นเป็นสิทธิที่ได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายระหว่างประเทศ ทั้งจารีตประเพณีระหว่างประเทศ และสนธิสัญญาที่ประเทศไทยร่วมเป็นภาคี ซึ่งกฎหมายระหว่างประเทศที่รับรองคุ้มครองสิทธิทางการศึกษานี้ ต่างชี้ว่าสิทธิทางการศึกษาเป็นสิทธิมนุษยชน ซึ่งฐานแห่งสิทธิเกิดจากความเป็นมนุษย์ นอกจากนั้นกฎหมายภายในของไทยทั้งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ตั้งแต่รัฐธรรมนูญฉบับแรกจนถึงรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน รวมถึงกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาต่างรับรองคุ้มครองสิทธิในการศึกษาของบุคคล แม้กระทั่งเป็นคนไร้สัญชาติก็ย่อมมีสิทธิในการศึกษาในประเทศไทยเช่นเดียวกัน แม้ว่ากฎหมายระหว่างประเทศและกฎหมายภายในประเทศของไทยจะได้ให้การรับรองสิทธิในการศึกษาของคนไร้สัญชาติก็ตามแต่คนไร้สัญชาติในประเทศไทยยังคงประสบปัญหาในการเข้าถึงสิทธิในการศึกษาจำนวนมาก ปัญหาและอุปสรรคที่ทำให้คนไร้สัญชาติไม่สามารถเข้าถึงสิทธิทางการศึกษา มีทั้งในส่วนของสภาพปัญหาและอุปสรรคจากการดำเนินการของรัฐ อันได้แก่ นโยบายของรัฐ และการบังคับใช้กฎหมายของเจ้าหน้าที่ของรัฐ รวมถึงสภาพปัญหาและอุปสรรคจากตัวคนไร้สัญชาติเอง

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2549) ร่วมกับองค์กรแรงงานระหว่างประเทศ ศึกษาถึงสาเหตุและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อโอกาสทางการเรียนของเด็กต่างด้าวและเด็กชนเผ่า โดยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลในเชิงปริมาณกับกลุ่มตัวอย่างโรงเรียนและ ศูนย์การเรียนที่จัดการศึกษาให้เด็กอพยพต่างด้าวและเด็กชนเผ่า กลุ่มตัวอย่างของเด็กเหล่านี้ 3 กลุ่ม ประกอบด้วย เด็กที่รับการศึกษาในระบบโรงเรียน เด็กที่เรียนในศูนย์การเรียน และเด็กที่ไม่ได้เรียนในสถานศึกษาใด ๆ นอกจากนั้นยังทำการศึกษาในเชิงคุณภาพกับกรณีศึกษาเพื่อหาสาเหตุที่ทำให้เด็กอพยพ ต่างด้าวและเด็กชนเผ่ากลุ่มต่าง ๆ มีโอกาสได้รับการศึกษาแตกต่างกัน ผลการศึกษาที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้วิธีการทางสถิติ เช่น การทดสอบค่า t การทดสอบค่า X² การวิเคราะห์โดยใช้ LISREL (Linear Structure Relation Model) และการวิเคราะห์เนื้อหาจากข้อมูลของกรณีศึกษา พบว่า ครอบครัวยังเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญมากที่สุดในการอธิบายโอกาสทางการศึกษาของ เด็กอพยพและเด็กไร้สัญชาติ เนื่องจากพ่อแม่ผู้ปกครองเป็นผู้ที่มีสิทธิขาดในการตัดสินใจให้เด็กไปเรียน หรือไม่ที่ไหนก็ได้

ขึ้นอยู่กับมุมมองเห็นคุณค่าทางการศึกษาของผู้ปกครอง อันเป็นผลเชื่อมโยงกับระยะเวลาที่อยู่ในประเทศไทย ยิ่งผู้ปกครองที่อยู่ในประเทศไทยนานเพียงใด ก็ยิ่งมีความกลมกลืนกับวิถีสื่อสารกันรู้เรื่อง ประกอบรัฐกับมีนโยบายที่จะให้สัญชาติไทยแก่บุคคลไร้สัญชาติที่มีหลักฐานว่า อยู่ในประเทศไม่น้อยกว่า 10 ปี จึงทำให้คนเหล่านี้มีความมั่นใจและอยากอยู่ในประเทศต่อไป ความรู้สึกดังกล่าวนี้ทำให้ผู้ปกครองอยากส่งลูกเข้ารับการศึกษในโรงเรียน เพราะเห็นตัวอย่างของคนไทยที่ได้รับการศึกษาสูง ๆ แล้วมีงานดี ๆ ทำ

สำหรับ ผู้ปกครองที่เพิ่งอพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยไม่นาน จะมีสภาพที่แตกต่างไปจากที่กล่าวถึงข้างต้น เนื่องจากนโยบายเกี่ยวกับแรงงานต่างด้าวไม่ชัดเจนและไม่แน่นอนว่ารัฐยินดีให้คนเหล่านี้เข้ามาทำงานหรือไม่ และจะให้อยู่ได้นานเพียงใด ทำให้ผู้ปกครองเหล่านี้ไม่แน่ใจและลังเลที่จะส่งลูกเข้าเรียน เพราะเกรงว่าสิ่งที่เรียนไปจะไม่ได้ใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ ถ้าถูกส่งกลับประเทศของตน นอกจากนั้นความยากจน ซึ่งทำให้ผู้ปกครองมีความจำเป็นให้ลูกช่วยครอบครัวทำงานหารายได้ก็เป็น อุปสรรคที่สำคัญที่ทำให้เด็กไม่ได้เรียน อย่างไรก็ตามมีข้อมูลที่แสดงว่าผู้ปกครองบางคนอยากส่งลูกเข้ารับการศึกษใน โรงเรียน แทนการไปเรียนในศูนย์การเรียน ซึ่งไม่สามารถถ่ายโอนผลการเรียนได้แต่ไม่รู้ว่าจะต้องทำอะไรจึงจะให้ลูก เข้าเรียนได้ และไม่รู้ว่าจะต้องเสียค่าใช้จ่ายมากน้อยเพียงใดในการเข้ารับการศึกษในโรงเรียน

ผลกระทบของปัจจัยด้านชุมชนต่อโอกาสทางการศึกษาของเด็กอพยพต่างด้าวและเด็กชนเผ่ามีความสำคัญเหมือนกับปัจจัยด้านครอบครัว เนื่องจากผู้ปกครองมักเลือกไปอยู่ในชุมชนที่มีคนชนชาติเดียวกัน เนื่องจากผู้ปกครองมักเลือกไปอยู่ในชุมชนที่มีคนชนชาติเดียวกัน รวมทั้งมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ การมองเห็นความสำคัญของการศึกษา และความต้องการให้เด็กทำงานหารายได้ เหมือนกับตัวผู้ปกครองเอง

นโยบายของรัฐบาลที่ให้เด็กไม่มีหลักฐานทางทะเบียนราษฎรหรือไม่มีสัญชาติไทยได้รับการศึกษา เป็นนโยบายที่ดีและมีประโยชน์ต่อเด็กเหล่านี้ แต่มีโรงเรียนและผู้ปกครองจำนวนไม่น้อยที่ไม่รู้นโยบายในเรื่องนี้ นอกจากนั้น ยังมีโรงเรียนในกลุ่มตัวอย่างประมาณครึ่งหนึ่งที่ไม่ได้รับเงินอุดหนุนรายหัวสำหรับที่เป็นเด็กอพยพต่างด้าวและเด็กไร้สัญชาติ จึงมีปัญหาในการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติ

ปัจจัย ด้านโรงเรียนและศูนย์การเรียนมีผลกระทบโดยตรงในทางบวกต่อความเอาใจใส่และ สัมฤทธิ์ทางการเรียน ซึ่งส่งผลต่อไปยังความต้องการในการเรียนต่อของเด็ก ผลการวิจัยพบว่าครูส่วนใหญ่มีความเต็มใจที่จะสอนเด็กอพยพต่างด้าวและเด็กไร้สัญชาติ ซึ่งส่วนใหญ่มีความรับผิดชอบและตั้งใจเรียน แต่ก็มีครูผู้บริหารศึกษาในจังหวัดบางคนที่มีทัศนคติไม่ดี และไม่เห็นด้วยที่จะต้องจัดการศึกษาให้แก่เด็กเหล่านี้

ผลกระทบที่เกิดจากปัจจัยด้านตัวเด็กเองมีความสำคัญต่อโอกาสทางการศึกษาน้อยที่สุด เนื่องจากเด็กต้องทำตามความต้องการของผู้ใหญ่ โดยเฉพาะพ่อแม่ผู้ปกครอง ซึ่งมีสิทธิขาดที่จะให้เด็กไปหรือไม่ไปเรียนที่ไหนก็ได้

ศูนย์ ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2550) ได้ทำการวิจัย เรื่องการเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาของเด็กข้ามชาติ กรณีศึกษาในพื้นที่ อำเภอมะสออด จังหวัดตาก อำเภอมหาชัย จังหวัดสมุทรสาคร อำเภอคูระบุรี จังหวัดพังงา พบว่าในพื้นที่ที่วิจัยซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีการใช้แรงงานข้าม ชาติจำนวนมากนั้น พบว่า เด็กในพื้นที่ที่ได้รับการศึกษาประมาณ 20-30 % ส่วนอีก 70-80 % นั้นไม่ได้รับการศึกษา ซึ่งเด็กที่ได้รับการศึกษาส่วนใหญ่เป็นการศึกษานอกระบบที่จัด โดยองค์กร พัฒนาเอกชน หรือ เอ็นจีโอ เนื่องจากมีความยืดหยุ่นในหลักสูตรการเรียนและมีครูอาสาสมัครที่พูดภาษา ถิ่นของพ่อแม่และแม่เด็กได้

เปรมใจ วังศิริไพศาล (2552) ทำการวิจัยเพื่อพัฒนารูปแบบและแนวทางการจัดการศึกษา สำหรับเด็กต่างด้าว กรณีศึกษา อ.แม่สออด จ.ตาก พบว่า ปัจจุบันมีเด็กต่างด้าว 300,000 – 400,000 คน จากการสัมภาษณ์เด็กและผู้ปกครองของเด็กต่างด้าว ประมาณ 200 คน พบว่า เด็กในวัยเรียน 6-15 ปี ประมาณ 40 % ไม่เคยเรียนหนังสือก่อนมาอยู่ประเทศไทย 47.9% ไม่รู้นโยบายการให้โอกาสทางการศึกษาแก่เด็กต่างด้าว เด็ก 56.3% และผู้ปกครอง 47.3% คิดว่าเด็กต่างด้าวไม่ถูกกีดกันจากการศึกษา ส่วนอุปสรรคในการเข้าถึงการศึกษา พบว่า เกิดจากค่าใช้จ่าย 49.2% การสื่อสาร 14.3% คนไทยไม่ชอบ 4.8 % สำหรับรูปแบบการศึกษาที่เด็กต่างด้าวต้องการเรียนมี 3 รูปแบบ ได้แก่ การศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอกระบบ และการศึกษาเฉพาะวิชา โดยเนื้อหาที่เด็กต้องการเรียนมากที่สุด คือ ความรู้ที่นำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้ แบ่งเป็น ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และภาษาชาติพันธุ์ วิชาคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ศิลปะกีฬา และทักษะอาชีพ และจากการนำผลวิจัยดังกล่าวไปหารือกับหลายฝ่ายที่เกี่ยวข้องเห็นว่า ควรเตรียมความพร้อมให้เด็กต่างด้าวก่อนเข้าโรงเรียน ควรมีการใช้รูปแบบการจัดการศึกษาที่หลากหลาย ควรมีการปรับเนื้อหาประวัติศาสตร์และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศให้มีเนื้อหา เกี่ยวท้องถิ่น ขณะเดียวกันต้องให้เด็กได้เรียนรู้ชาติพันธุ์และประเทศของตนเอง เมื่อเด็กกลับสู่ประเทศของตนเองก็จะนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ได้

ชูพินิจ เกษมยี่ (2552) ศึกษาเปรียบเทียบแนวทางการจัดการศึกษาสำหรับเด็กไร้สัญชาติ และเด็กชนเผ่าของประเทศไทยกับต่างประเทศ พบว่า ประเทศนิวซีแลนด์ ออสเตรเลีย และแคนาดา มีการจัดการศึกษาสำหรับชนเผ่าพื้นเมืองและผู้พลพวยอย่างเป็นระบบ โดยเน้นให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการเรียนการสอน และเน้นความสำคัญของวัฒนธรรมและภาษาแม่ รวมถึงการสร้างหลักสูตรที่เปิดทางเลือกที่หลากหลายสำหรับผู้เรียน ส่วนประเทศไทยนั้น เป็นประเทศที่มีการลงทุนทางการศึกษาอยู่ในระดับต่ำมาก คือมีค่าใช้จ่ายสาธารณะในการศึกษาไม่ถึงร้อยละ 4.5

ของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติหรือ GDP จึงมีข้อเสนอแนะว่า รัฐควรปรับระดับค่าใช้จ่าย สาธารณะในการจัดการศึกษาให้ถึงร้อยละ 5 ของ GDP เพื่อให้มีงบประมาณที่พอเพียงในการปฏิรูป การศึกษา รวมถึงการจัดการศึกษาหลากหลายรูปแบบ เพื่อเปิดทางเลือกเพิ่มขึ้น โดยให้ความสำคัญ กับความรู้ท้องถิ่นและเนื้อหาที่เป็นวัฒนธรรมภายใต้แนวคิด การศึกษาแบบพหุวัฒนธรรม

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องใน 2 ลักษณะ คือ งานวิจัยที่เกี่ยวกับการเข้าถึงสิทธิทางการศึกษา และแนวทางการพัฒนารูปแบบการศึกษา ซึ่ง งานวิจัยที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับแนวทางการพัฒนารูปแบบการศึกษานั้นมีกลุ่มประชากรที่ต่างกันคือ งานวิจัยที่ผ่านมาเป็นงานวิจัยที่ทำการศึกษารุ่นเยาว์และเด็กชนเผ่า แต่ด้วยการนิยามที่อาจจะมีการทับซ้อนในบริบทของเด็กไร้สัญชาติ แต่สิ่งสำคัญคือพื้นที่ในการศึกษาที่ต่างกันซึ่งจะมีบริบทที่ ต่างกัน ในงานวิจัยที่ผ่านมาไม่มีการวิจัยในพื้นที่ของหมู่บ้านแม่สามแลบ อำเภอสบเมย จังหวัด แม่ฮ่องสอน อีกทั้งงานวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบการศึกษานั้นเป็นการสอบถามความต้องการ ทางการศึกษาและ โอกาสในการเข้าถึงการศึกษาโดยใช้การวิจัยเชิงปริมาณ ซึ่งอาจจะยังมีประเด็นใด ที่ไม่ถูกค้นพบ หรือยังไม่มีข้อมูลเชิงลึกในการอธิบายสาเหตุดังกล่าว อีกทั้งในงานวิจัยที่ผ่านมา มี การศึกษารูปแบบการจัดการศึกษาสำหรับเด็กไร้สัญชาติก็จริงแต่เป็นการจัดในภาพรวมไม่ได้ศึกษา ถึงความสอดคล้องในบริบทของครอบครัวและชุมชนในเชิงลึก

2.8 กรอบแนวคิดในการวิจัย

หลังจากผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องแล้วนำมา สรุปรูปเป็นกรอบแนวคิดดังนี้ จากการศึกษานโยบายเกี่ยวกับการศึกษาของเด็กไร้สัญชาติพบว่า สิทธิ ทางการศึกษาเป็นสิทธิที่ได้รับการยอมรับในระดับสากล ว่าเป็นสิทธิที่ประเทศหรือรัฐควรที่จะจัด ให้แก่ประชาชนทุกคนอย่างเท่าเทียมและเสมอภาคกัน โดยใช้ฐานสิทธิมนุษยชนเป็นฐานคิด มนุษย์ ทุกคนย่อมมีสิทธิได้รับการพัฒนาเพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี และการศึกษาเป็นเครื่องมือที่จะช่วย พัฒนาศักยภาพของมนุษย์ ประเทศไทยเองก็รับเอาแนวคิดมาจากการเป็นภาคีในสนธิสัญญาและ อนุสัญญาต่าง ๆ และนำมากำหนดในรัฐธรรมนูญ กฎหมาย นโยบายต่าง ๆ โดยประเทศไทยได้ให้ การรับรองสิทธิทางการศึกษาให้กับเด็กทุกคนที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยโดยไม่จำเป็นต้องมีสัญชาติ ไทย ดังนั้น ประเทศไทยก็ยอมรับสิทธิทางการศึกษาของเด็กไร้สัญชาติ แต่ในความเป็นจริงยังมีเด็ก ไร้สัญชาติที่ยังเข้าไม่ถึงสิทธิการศึกษเป็นจำนวนมาก เพราะเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น เพราะนโยบายและ แนวทางการจัดการศึกษาสำหรับเด็กไร้สัญชาติที่มีอยู่นั้นไม่สามารถตอบสนองความต้องการและ ความจำเป็นที่แท้จริงรวมทั้งไม่สามารถที่จะแก้ปัญหาอุปสรรคและข้อจำกัดที่เด็กไร้สัญชาติเผชิญ

อยู่ได้ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาว่านโยบายและแนวทางการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับความต้องการของเด็กไร้สัญชาติ สำหรับเด็กไร้สัญชาติที่เข้าถึงสิทธิการศึกษานั้น ทำไมยังมีจำนวนน้อยอยู่เมื่อเทียบอัตราส่วนกับเด็กไร้สัญชาติที่เข้าไม่ถึงสิทธิทางการศึกษา และการศึกษาที่จัดให้ นั้นเกิดประโยชน์และเด็กไร้สัญชาติสามารถนำมาใช้ได้จริงในชีวิตประจำวันหรือไม่ หรือการศึกษาที่ให้กับเด็กไร้สัญชาติไปนั้นสามารถยกระดับคุณภาพชีวิตได้หรือไม่ รูปแบบหรือการสอนแบบปกติไม่ได้คำนึงถึงข้อจำกัดและความต้องการของเด็กไร้สัญชาติ ยกตัวอย่าง การสอนคณิตศาสตร์ในระดับเล็ก เช่น ตรีโกณมิติ แคลคูลัส หากเด็กไร้สัญชาติไม่ได้รับการศึกษาต่อไปในระดับสูงความรู้เช่นนี้ก็ไม่เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวัน หรือการสอนอาชีพ เช่น การสอนแต่งหน้าทำผม หากเรียนมาจะเปิดร้านทำผมในชุมชนก็คงไม่มีใครใช้บริการ หรือเรียนซ่อมเครื่องยนต์ซึ่งในหมู่บ้านไม่มีใครใช้รถเลย ความรู้หรือทักษะที่เรียนมาก็ไม่เกิดประโยชน์ นอกจากว่าจะเข้าเมืองเพื่อหางานทำ ซึ่งการอพยพเข้ามาในเมืองก็จะทำให้สถาบันครอบครัวล่มสลายการศึกษาที่ได้รับมาก็ไม่ก่อให้เกิดการพัฒนาทั้งในระดับครอบครัวและชุมชน ความต้องการทางการศึกษาเป็นความต้องการของเด็กทุกคนรวมทั้งเด็กไร้สัญชาติด้วย ดังนั้นนโยบายและแนวทางการจัดการศึกษาสำหรับเด็กไร้สัญชาติที่สอดคล้องกับบริบทไร้สัญชาติจึงมีความจำเป็นต้องศึกษา และเนื่องจากครอบครัวและชุมชน เป็นบริบทที่อยู่ใกล้ชิดกับวิถีชีวิตของเด็กไร้สัญชาติมากที่สุด การศึกษาที่จะจัดให้กับเด็กไร้สัญชาติต้องไม่ทำลายวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ค่านิยม หรือวัฒนธรรมในชุมชน รวมทั้งสามารถตอบสนองความต้องการของทั้งตัวเด็กไร้สัญชาติเอง ครอบครัว และชุมชนได้ จึงได้เกิดกรอบแนวคิดดังแสดงในแผนภูมิที่ 2.1

แผนภูมิที่ 2.1
กรอบแนวคิดในการวิจัย

